

ИСТОРИЈСКИ МУЗЕЈ СРБИЈЕ
Београд

ВУК СТЕФ. КАРАЏИЋ

ПРВИ
СРПСКИ
УСТАНАК

БЕОГРАД, 1979.

БУК И ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК

Изложба
поводом 175-годишњице Устанка

Аутори изложбе

Др ГОЛУБ ДОБРАШИНОВИЋ
ЉИЉАНА КОНСТАНТИНОВИЋ
ЉИЉАНА СТАНОЈЕВИЋ
САВО АНДРИЋ

Вук Стеф. Караџић

ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК

Драгом и поштованом
професору
М. Павловићу
18. IX 79. Ђонџи Ђурић

ИСТОРИЈСКИ МУЗЕЈ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1979.

Библиотека

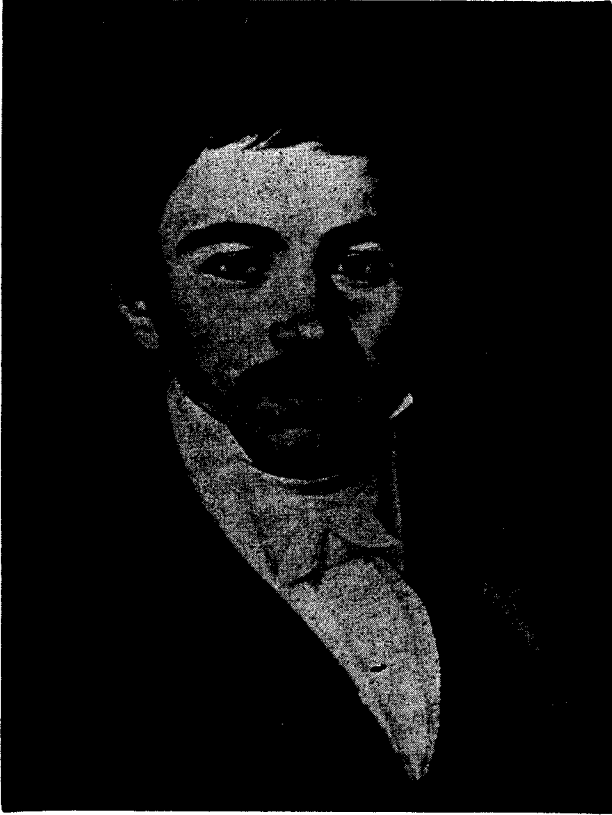
„ИЗ ИСТОРИЈЕ СРБИЈЕ“
књ. V

Приредио
и поговор написао

Др ГОЛУБ ДОБРАШИНОВИЋ

Уређивачки одбор

САВО АНДРИЋ
ПАВЛЕ ВАСИЋ
ГОЛУБ ДОБРАШИНОВИЋ
ЉИЉАНА КОНСТАНТИНОВИЋ
ЕДИВ ХАСАНАГИЋ
(уредник)

Павел Ђурковић: Портрет Вука Караџића

Аутори изложбе

Др ГОЛУБ ДОБРАШИНОВИЋ
ЉИЉАНА КОНСТАНТИНОВИЋ
ЉИЉАНА СТАНОЈЕВИЋ
САВО АНДРИЋ

ИЗЛОЖБУ „ВУК И ПРВИ СРПСКИ УСТАНАК 1804.“ Историјски музеј Србије организује у оквиру Вуковог сабора и поводом 175. годишњице првог српског устанка.

Ову изложбу, којом се први пут музеолошки приказује Вуково учешће у устанку, Историјски музеј Србије припремио је користећи се већ постојећом аутентичном грађом из својих фондова, као и документима и материјалом који се чувају у другим музејима, архивима и библиотекама.

Уместо каталога изложбе, одлучили смо се за публикацију важнијих Вукових текстова о Устанку, који ће на најбољи начин представити Вука и као устаника и као хроничара Устанка.

Овим поводом Историјски музеј Србије најтоплије захваљује Одбору Вуковог сабора и Културно-просветној заједници Србије, који су подржали иницијативу и обезбедили одговарајућа средства за реализацију ове изложбе.

Такође захваљујемо Народној музеју у Крагујевцу, Народној музеју у Београду, Вуковом и Додејевој музеју, Архиву Српске академије наука и уметности и Народној библиотеци Србије, уз чију помоћ је остварена ова изложба.

Историјски музеј Србије

УОЧИ БУНЕ

Кад су Нијемци, 1791. године у Свиштову, посљедњи мир чинили с Турцима, уговорено је и то да Турци Србима не спомињу ни за што што је било за оно вријеме док је рат трајао; и да би тај уговор тврђи остао, уреди се да се у Биоград не враћају баше или ти јањичари, који су и прије рата којекака насилија по Србији чинили и народ узнемиривали.

Пошто се већ мир сврши и Нијемци се спреме да излазе из Србије, пође Бећир-паша да прими градове и, дошавши у Ниш, распише по свим околинама да му онђе дођу све спахије које имају села у Србији и желе и унапредак царев хљеб јести. Кад се на тај глас скупе све спахије, онда он позове к себи и Дели-Ахмета, који је прије рата био као поглавар над башама београдским и убио Мехмед-бега Али-Заимовића и још четрнаест спахија, па му сад уз рат била дана два туга и команда на Ћуприји, да чува од Нијемаца. Кад Дели-Ахмет дође у Ниш и први пут изиђе паши са свима својим бимбашама и буљубашама и многим момцима, паша га дочека врло лијепо; а кад пође други пут, с мање пратње, он намјести своје кавазе те га убију кад се прими уз басамаке. Како Дели-Ахмет падне мртав, паша одмах извади и прочати царев ферман да се башама није слободно враћати у Срби-

ју. Потом се паша крене са спахијама и с осталом својом војском и дође те прими од Нијемаца Биоград и Смедерево, и остали се Турци стану враћати сваки својој кући, а баше остану по Босни и по другим мјестима око Србије. Бећир-паша по уговору заиста одржи у Србији праву амнестију (опште опроштење и заборав свега што је учињено), и тако тврдо да и они Срби који су уз рат били њемачки чиновници не само остану сасвим на миру него ђекоји постану и кнезови, н.п., *Алекса Ненадовић*, из Нахије ваљевске, из села Бранковине, који је у фрајкору био оберлејтнант.

Кад *Пасманџија (Пазван-оглу)*, наскоро потом, подигне буну против цара, онда ове све бивше биоградске баше отиду к Видину и одведу са собом још много којекаких нових пријатеља и познаника из Босне и из Арнаутске и из осталих околних мјеста куд су сједили, и с помоћу Пасманџијиним стану војевати на Биоградски пашалук. У то је вријеме већ био у Биограду везир славни *Хаџи-Мустај-паша*, који је Србе тако пазио и чувао да га и данашњи дан жале и спомињу и кажу да је он био *српска мајка*. Он је све народне послове био оставио на оборкнезове, с којима је живио у особитом пријатељству, и за свашто се с њима разговарао и договарао; а Турчин Србина није смио погледати попријеко, јер је он за једнога Србина по неколико Турака давио. Он сад у овој невољи подигне и Србе против баша и Пасманџије, и заповједи им да продају краве и волове па пушке да купују и да се бране, ако нијесу ради да баше њима обладају. Војску ову српску одређивали су кнезови из нахија и кнежина, а на бој су је водиле одређене буљубаше, над којима је сви-

ма био бимбаша Станко Арамбашаћ, из Нахије јагодинске, из села Колара. Један пут се баше привуку и дођу у сами Биоград, но пашини Турци и Срби ишћерају их опет; а око Пореча и потом око Ђуприје и око Пожаревца тукли су се много пута.

Кад цар 1796. године подигне на Пасманџију девет којекаких везира с војском, Пасманџија остави сву земљу што је био отео, пак се с крџалијама и с осталом својом војском затвори у Видин и стане тајно писати и поручивати везирима редом: „Ја бих се теби предао, али је тај и тај везир мој непријатељ, пак не смијем од њега“. И тако превари све везире те стану мрзити један на другога, мислећи сваки за другога: „Да овога није, ја бих Пасманџију предао и код цара чест задобио“. Зато сваки стане оклијевати у послу, а кад Пасманџија удари на једнога, други му не ћедне помагати; Пасманџија пак кад разбије једнога, удари на другога; а кад их тако ослаби и уплаши, онда удари једанпут послуже велике кише те их све разбије и рашћера и отме им топове и све остале војничке потребе. Потом Капетан-паша, који је био главни управитељ над том војском, као царев зет, да би оправдао себе, посијече неколика од оних везира који су се најприје разбили. И тако се Пасманџија у овај мах отме, и да би цару мања срамота била, пошаље му три туга (као ћоја да се сам покорио и цар га помиловао) и постави га пашом видинским. Но поред тога двор турски не престане промишљати како би унапредак Пасманџију покорио; зато се овим бившим биоградским башама изда ферман: „Да је муфтија по закону нашао за право и да им цар допушта да се могу слободно вратити на њихову очевину“, да би та-

ко баше оставиле Пасманцију, пак да га цар онда сама лакше може покорити. И тако се баше по овом ферману врате опет у Србију и доведу са собом још двапут онолико којикаких пријатеља и познаника, и момака и беспослица. Али изнајпре не покажу њихова башалука, него стану живити мирно и поштено, и многи се код паше удворе те и службе добију. Но одмах потом један од оних дошљака уза старе биоградске баше, по имену *Бего Новљанин*, у Шапцу убије у по подне тамнавскога кнеза, *Ранка Лазаревића* из Свилеуве и тако се мало покажу да су они опет они исти стари.

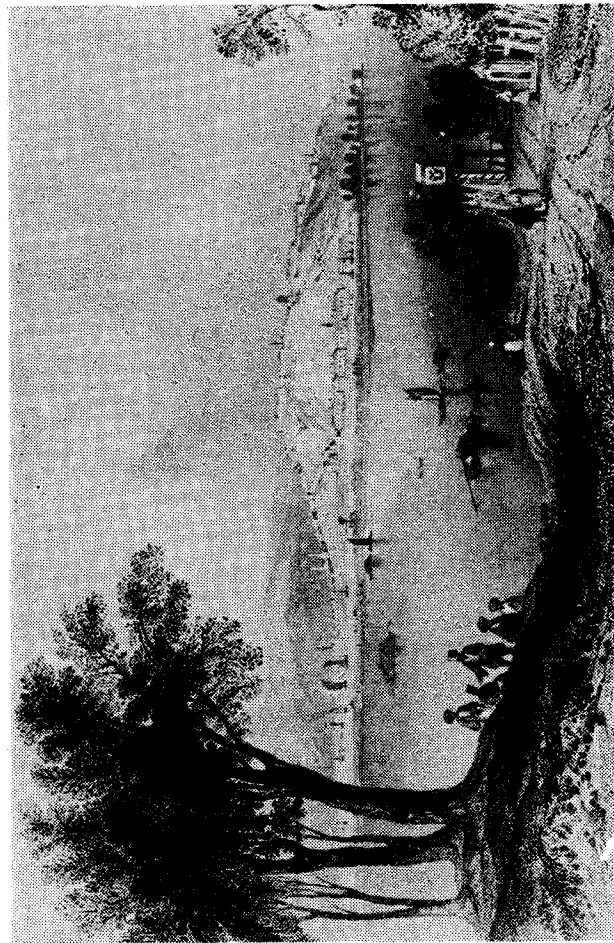
Кад чује кнез Алекса Ненадовић да је кнез Ранко, његов велики друг и пријатељ, тако погинуо, он одмах напише књигу Хаџи-Мустај-паши и јави му за Ранкову смрт, и каже му да више ниједан кнез не смије ићи ни у каку варош кад се тако почело чинити, него он нека гледа ко ће му унапредак кнезовати. Примивши Хаџи-Мустај-паша ову књигу и разумјевши све, одмах пошаље у Шабац 600 крџалија, да Бега жива доведу или му главу донесу. Кад крџалије дођу к Шапцу, Бего се с неколико момака и својих пријатеља затвори у камени град, а крџалије опколе град и стану пуцати на њ и палити куле из пушака. Кад Бего види да су крџалије наумиле њега ухватити, а он једну ноћ прокопа град, од Саве, откуда се нико није надао пак се полако извуче с неколико момка и утече у Босну откуда је био и дошао. Сјутрадан уђу крџалије у град и удаве 36 Турака, за које су им казали да су с Бегом држали и пропустили га, пак се онда врате у Биоград; и то се потом заборави као да није ништа ни било.

Кад Хаџи-Мустај-паша 1801. године по заповијести царској опет пошаље свога сина *Дервиш-бега* с војском турском и српском на Пасманцију, онда баше у Биограду, видећи да је паша остао сам с неколико крџалија, подигну на њега буну и обладају свом вароши, а он се с оно мало својих крџалија затвори у Горњи град. Кад тај глас дође Дервиш-бегу, он брже-боље остави Пасманцију пак са својом војском похити оцу у помоћ. Но и бунтовници, чујући да он иде с војском и знајући да ће уза њга устати сав народ за свога доброга пашу и њих све побити, навале што прије да завладају и градом. И таман кад Дервиш-бег дође у Гроцку на конак, они, договоривши се с једним буљубашом од пашиних крџалија некаким подземним јазом куд се помије сипају, уђу ноћу у град и, ухвативши пашу жива, одмах му реку: „Ако си рад да останеш жив, сад пиши књигу твоме сину да Србе распусти, нека иду сваки својој кући, а с осталом војском нека иде из Пашалука биоградскога; ако ли он то не учини, ми ћемо те одмах погубити“. Паша сиромах у њиховим рукама, видећи да је пропао свакојак а опет желећи и надајући се не би ли му се живот који дан продужио, није могао ништа друго чинити него напише сину књигу да му он сад већ не може ништа друго помоћи него, ако је рад да му отац који дан дуже поживи, нека Србље распусти а са осталом војском нека се уклони из Пашалука биоградскога. Примивши Дервиш-бег ову књигу, одмах српску војску распусти, а са осталом се врати натраг и отиде у Ниш. Баше подрже неко вријеме пашу као сужња међу собом, па га онда погубе и огласе њихов башалук наново; па онда спахије и остале Турке, који нијесу ћели с њи-

ма пристати, побију и ишћерају из пашалука, и њих четворица: *Фочић Мехмед-ага, Кучук-Алија, Аганлија и Мула Јусуф*, који су као поглавари те буне били, назову се дахије, и сав Биоградски пашалук раздијеле између себе на четири исета, а сваки опет своју четвртину подијели својим *кабадахијама*¹ и осталим којекаким мањим чиновницима. А да би мало и цару замазали очи, они му јаве да су Хаџи-Мустај-пашу зато убили што је био невјерник и вољео Србе него Турке; и замоле га да им пошаље другога везира у Биоград, као што цар и учини; али свај нови везир (*Ага Хасан-паша*) није од њих смио писнути, него је само име везирско носио, а они су чинили што су ћели.

Ђекоји од ових бјегунаца и проћераника, особито од спахија и од оних који су за Хаџи-Мустај-паше били у господству, огледали су неколико пута да подигну народ српски на дахије и да их побију или проћерају; но некако им се није дало. Особито је о томе радио *Хасан-ага-Коњалија*, који је у Њемачкој преправљао цебану за овај посао. Једанпут су се били договорили и кнезови с овим царским Турцима и одредили дан, јамачно да устану на дахије, и Коњалија претури у Србију подоста цебане те се нешто по народу разда, а нешто се сакрије на Авали; но Хасан-бегов брат почне у Пожаревцу прије одређенога дана, и баше га онда разбију и убију, а Хасан-бег потом утече преко Каравлашке у Цариград; и тако се овај посао поква-

¹ *Кабадахије* су се звале мање дахије, које су биле под овима великима. За кабадахијама су ишле *бимбаше*, за бимбашама *буљубаше*, за буљубашама *субаше*, а за субашама прости момци.

W. H. Bartlett: Поглед на Београд (XIX век)

ри сасвим и дахије остану господари од Биоградскога пашалука.

Кад се огласи наоколо да су баше Хаџи-Мустај-пашу убиле и да су против цара, онда навале из околних крајева, особито из Босне и из Арнаутске, све беспослице и крвници и бескућници у Биоград као орлови на стрвину; и дахије их све радо попримају: једно, да би се могли бранити ако би цар и на њих војску подигао као на Пасманцију, а друго, да се и између себе један од другога чувају. Бошњаци су највише долазили на лађама под именом *чамџија*, и њих је највише примао Фочић, који је, може бити, и сам од старине био Бошњак или Херцеговац (из Фоче?) и за оно вријеме, док су из Биограда били ишћерани, у Босни сједио. Многи су тада у Биоград дошли голи и боси, пак се онђе одмах оковали у сребро и у злато, и обукли у свилу и у кадифу, и узјахали на хатове с ратовима.

Како су дахије проћерале праве спахије, они сад постану и спахије и читлуксахибије (која су села била почитључена од старине, они су им читлуксахибије проћерали ако нијесу били од њихова друштва, а осталим се селима сами начинили читлуксахибије), и по свим селима пограде ханове и чардаке и помећу своје *субаше*. Па ова уредба не остане само у Биоградском пашалуку, него се прими и Босне. Јер и *Али-бег Видаић*, брат капетан-паше из Зворника, пристаје с дахијама и отиде у Биоград те се *побаши*, пак, вративши се натраг, почне по Нахији зворничкој људе насилу читлучити и намјештати субаше по селима, за које и устану на њ његови рођаци (Ибрахим-ага и Мехмед-капетан и Смаил-бег Бегзацић) још с којекаквим беговима босанским и подигну сву Спречу, али њему дахи-

је пошаљу помоћ из Шапца и из Биограда, те Смаил-бега ухвате жива и удаве, а остале рашћерају и покоре, и Спречу похарају и попале.

Сад већ ни судија других није било у земљи осим дахија и њихових кабадахија и субаша: кнезови су последије Хаџи-Мустај-пашине смрти одмах изгубили власт у народу, а и кадија, ђе се који налазио, није смио од њих ни помолити свога ћитапа. Они су људима судили и пресуђивали по својој вољи, људе били и убијали, глобљавали, отимали (или узимали као своје) коње и оружје и друго што им се гођ допало, најпослије стану силовати жене и ђевојке: изгонили су их у коло да играју пред њиховим хановима и чардацима или пред чадорима па које су им се допадале, оне су узимали к себи; тако данас једну, а сјутра другу: кашто по једну, а кашто и по двије и по три уједанпут.

На што је Хасан-бег, молећи, кнезове српске узалуд наговарао, на то их сад зулум и невоља стане *саме* нагонити и упућивати. У почетку 1803. године кнез Алекса Ненадовић напише књигу у Земун једном пријатељу своме и јави му како је народу зулум додијао и замоли га да разбере: има ли когођ од оних царских људи који су с Хасан-бегом око онога посла радили да још мисли о ономе, и да гледа какогођ не би ли се Србима само помоћ у џебани дала, а они ће сами устати на дахије јер се више трпљети не може. — Ову књигу некаком несрећном ухвати *Газија*, субаша на скели, и о Илијнудне донесе је кнезу Алекси у Бранковину и показавши му је, рече му: „Снио сам, кнеже, ђе ти јашеш на коњу пак загази у једно велико блато и заглиби се, а ја се десих близу тебе, и ти ме побрати, те те извадих из блата“. Алекса је једнако одрицао

да књига није његова и да не зна ништа за њу, али опет рече Газији: „Кад сам те на сну побратио, а оно да си ми по богу брат и на јави! и од сад да смо побратими; него дај ми ту књигу да познајем руку и да тражим ко је то писао радећи мени о глави, а твоја јабука код мене неће погинути“. Газија му одговори: „Вала, побратиме, ја бих ти је сад дао, али је морам још једном човеку показати (тј. *Мус-аги Фочићу*, који је, као брат и кабадахија Мехмед-аге Фочића, сједио у Шапцу, а заповиједао и у Нахији ваљевској), него ћу ти је послѣ јамачно донијети“. И тако Газија отиде и више Алекси не дође. Потом Алекса пошаље свога брата *Јакова* к Мус-аги Фочићу у Шабац, као да му се потужи како се некака лажљива књига ухватила под његовим именом, но Мус-ага му одговори да он *још одавно* зна за ту књигу, но да је то ништа јер они знаду да то није од њега.

Како гођ што су се под мудрим и праведним владањем Хаџи-Мустај-пашиним слабо и гласили хајдуци у Србији, тако се сад од оваке силе и од зулума похајдучи десетина народа: мало у којој кнежини није био по један харамбаша, најмање с десетак друга, а осим тога било је пет пута по толико људи који се нијесу били сасвим одвргли у хајдуке него су само зазирали од Турака и крили се по шуми и по другим селима код својих пријатеља и познаника.

Кнезови и остали поглавари народни тужили су се изнајприје тајно оним проћераним спахијама и питали су их шта ће бити од тога најпослије; а спахије то једва дочекају и одговоре им: „Ми вам не можемо ништа помоћи, као ни себи, него се тужите управо цару; ми смо се ту-

Јаничари

жили цару неколико пута па цар нама не верује да је вама таки зулум, а вама ће вјеровати прије“. Кад већ дахије и њихови чиновници сваки дан више и више осиле и зулум додија, онда се у неком намастиру састане неколико кнезова, те у име свега народа напишу цару тужбу у којој му кажу да је њима, у његову здрављу, зулум додијао, и више се не може трпљети: не само што су их дахије с њиховим кабадахијама и субашама до голе душе оглобиле него им и рз (образ или женско поштење) и закон погазише: муж није господар од своје жене, ни отац од кћери, ни брат од сестре; нити је на миру поп ни калуђер, ни црква ни намастир; него он, ако је још цар њихов, нека им помогне и избави их од тога зулума; ако ли им он више није цар и неће им помоћи, а он нека им каже да бјеже у гору или да скачу у воду. — Па ову тужбу предају спахијама, а спахије, додавши к њој још којешта своје, опреме је у Цариград, и онамо је преко својих пријатеља протолкују и посвједоче.

Цару је још отприје било познато из различитих турских тужби шта раде дахије по Србији; али кад му дође овака тужба од раје, особито му се ражали и наново се расрди на дахије и пошаље им оваки ферман: „Већ су ми додијале тужбе на вас; и ја сам вам неколико пута писао и говорио да се умирите и зулума оканите, а ви ме до данас не послушасте. Ево вам сад посљедњи пут пишем: ако се не умирите и зулума не оканите и не станете унапредак живљети по мојој вољи и заповијести, ја ћу на вас дићи војску; али да знате и то да нећу на вас дићи војску турску (као на Пасманцију), јер Турчин Турчина жали, него ћу на вас дићи војску од

другога народа и закона, која ће од вас учинити што нигда није било од Турчина“.

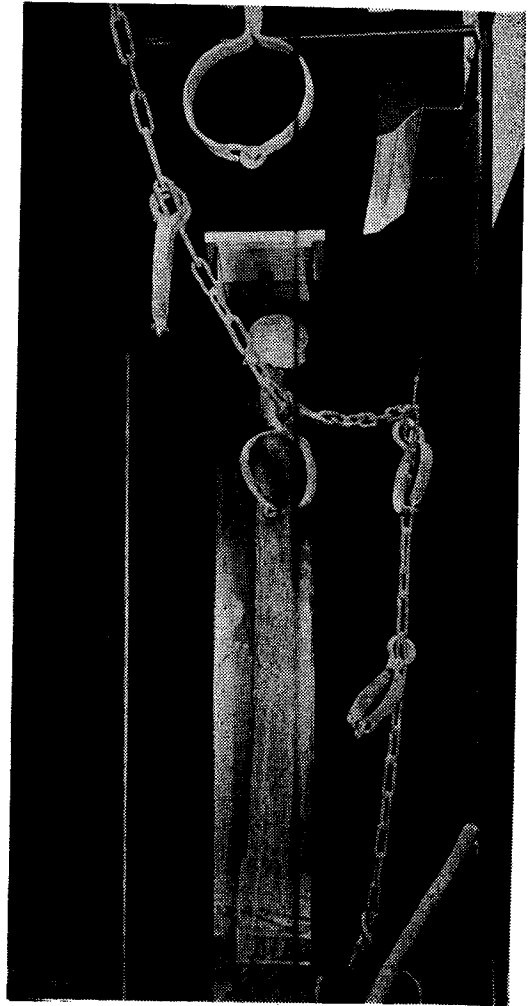
Кад овај ферман дође у Биоград, паша сазове дахије те им га прочати. Потом дахије узму ферман к себи, па кад изиђу од паше, они наново учине вијећу и стану га сами читати и толковати међу собом: „Каква то може бити војска од другога народа и закона којом нам цар пријети? Да зове Нијемца у помоћ, не бива, то је за њега срамота; да зове Московца, ни то не бива, то је још већа срамота; да какву то војску мисли цар? — Вала, другу никакву него да подигне на нас ево ову нашу рају, која се ионако спрема на нас (по оној Алексиној књизи) Да шта ћемо сад чинити? — Да зађемо по нахијама па све ове дојакошње кнезове и Хаџи-Мустај-пашине пријатеље, и све остале поглавице и знатније људе по народу, који би могли што почети и народ за собом повести, да исцјечемо и друге мјесто њих да поставимо, па онда, ако цар ћео буде чинити што против нас, ови ће нови наши кнезови, којим смо ми хљеб дали, држати нашу страну и тако нам цар неће моћи ништа учинити“. Па се онда одмах спреме и изиђу по Србији, сваки на своју страну, и стану сјећи (у мјесецу фебруарију 1804. године). И у Гроцкој најприје посијеку кнеза Стефана Палалију из села Бегалице; за њим Марка Чарапића из Бијелог Потока; буљубашу Јанка Гагића из Болеча; кнеза Станоја из Зеока; кнеза Теофана из Орашја, из Смедеревске нахије; буљубашу Мату из Липовца, из Крагујевачке нахије; Хаџи-Беру, игумна из намастира Моравца; преко Мораве посијеку ресавскога кнеза Петра из Црквенца; у Нахији пожаревачкој кнеза Раицу из Забрђа и једнога попа из горње Млаве. А Фочић Мехмед-

-ага отиде у Ваљево и онђе посијече *Алексу Ненадовића* и кнеза *Илију Бирчанина*, а кнез *Грбовић* некако дочекује шта се ради па утече некуд и сакрије се. Кад чује *Хаџи-Рувим*, архимандрит боговађски да је *Фочић* ухватио кнеза *Алексу*, он одмах дозна шта ће бити па узјаше на коња и побјегне у Биоград, као да би га одбранио *Кучук Алија*, код кога је онда био његов синовац *Петар Молер* и шарао му дворе; но *Кучук-Алија* га и не пусти преда се него га пошаље *Аганлија*, а *Аганлија* заповједи те га баце у кулу, па га послѣ неколика дана изведу напоље и, пошто га страшно измуче, посијеку га.

УСТАНАК

Како се разгласи по народу да Турци сијеку кнезове и све знатније људе, одмах се људи поплаше и стану се крити и бјежати од Турака. Тако Турци посијеку онога који им дође или га у кући затеку, а који се сакрије, онога, не имајући кад тражити, оставе и отиду даље да хватају и да сијеку, док и други нијесу чули и побјегли. Тако пошаљу неколико момака у село *Тополу*, у *Крагујевачкој* нахији, да убију *Црнога* (или *Кара-*) *Ђорђија*, кога су познавали као старог хајдука и зла човека, а међу народом позната трговца. *Ђорђије* је у то исто вријеме био почео збијати свиње да ћера на скелу¹, но кад чује шта се ради, распусти скупљене свиње пак с оним чобанима, које је био најмио да свиње збијају и да ћерају, стане се веркати да и њега Турци не убију; тако Турци, који су били одре-

¹ Ради превоза у Аустрију [прим. ред.].

Окови за робље и колац са лобањом

ђени и послани да га убију, дођу и, не нашавши га код куће, врате се натраг.

Народ пак, коме је зулум ионако био доди-
јао, стане се већма и већма бунити: не знајући
нико зашто Турци сијеку, сваки се морао бојати
да и на њега ред не дође. Кад се већ стане бро-
јити: овога су посјекли, онога убили из пуш-
ке, онога затворили, онога нијесу нашли код ку-
ће, овај утекао, а онај се сакрио, онда ови бје-
гунци стану тражити један другога. Тако се са-
стану Црни Борђије и Јанко Катић (бивши бу-
љубаша за времена Хаџи-Мустај-пашина, из На-
хије биоградске, из села Рогаче) и Васо Чарапић
(коме су брата убили) са многима другим бје-
гунцима, пак, још стану истраживати и приби-
рати к себи и хајдуке, који су у оно доба годи-
не били по јатацима и стану се договарати шта
ће сад радити: „Турци (веле) све зулуме измиш-
љаше, пак сад најпослије наумише да нас
исијеку и побију. Ту сад другога суда ни спасе-
нија нема него да се бранимо и да бијемо и ми
њих; кад ћемо везани женски мријети од њихо-
вих целата и сеиза, боље је да мремо јуначки,
као људи, барем да замијенимо своје главе и да
покајемо своју браћу; а жене и ђеца и куће ако
нам пропадну, ни онако нијесмо господари од
њих“. Овакови разговор никоме није био тако по-
вољи као хајдуцима и родбини онијех што су
их Турци побили, а ни остали нијесу ништа мо-
гли рећи против њега. Сад дакле ништа више
није требало него убити на *видику* само једнога
Турчина, да људи виде. И тај се почетак учини
у Нахији биоградској, у селу *Сибници*. Дошавши
та чета бјегунаца и хајдука, запали у по подне
сибнички хан и побије све Турке који се онђе
затеку и разграби им коње и рухо и оружје. Сад

се већ народ завадио с Турцима: ако је који до-
сад и мислио да Турци бирају и сијеку само кне-
зове и знатније људе и да неће зар све раје ис-
јећи, али, вели, сад ће заћи па редом сјећи и
палити и робити.

Бјегунци, или сад већ све хајдуци, узму из
Сибнице што буде људи за оружје, па отиду да-
ље да буне народ палећи ханове и бијући суба-
ше по селима, и стану поручивати на све стране:
„Ко може пушку понијети, нека иде у чету да
се пале ханови и бију и ћерају субаше; а жене
и ђеца нека бјеже у шуму у збјегове“. Тако ма-
ло помало узбуни се за неколико дана готово сва
Шумадија. Кад се мало чете поумложе, онда ста-
ну *нагонити* и оне људе који не би ћели да ус-
тају с њима и стану им куће палити и бити их
и гонити као и Турке.

Кад ови гласови пукну по Србији, онда *Ми-
ленко Стојковић* из Кличевца и *Петар Теодо-
ровић* из Добриње (по чему се и *Добрињац* звао)
доље преко Мораве стану скупљати око себе бје-
гунце и хајдуке по оном крају и ударати на Тур-
ке по селима. Тако горе преко Колубаре саста-
ну се *Јаков Ненадовић* (брат кнеза Алексе) и
његов синовац (син кнеза Алексе) *Матија Прото*
с Грбовићем и с другим бјегунцима из онога кра-
ја, и стану се купити хајдуци око Јакова и за-
шавши по селима, стану људе одметати.

Кад Турци виде да се раја почиње бунити,
они одмах ударе натраг, и дахије се стану вра-
ћати у Биоград, а субаше, које онако изненада
не побију Срби, побјегну из села све у вароши,
ђе се коме учини ближе. Таман кад *Фочић Мех-
мед-ага* дође из Ваљева у Шабац, да посијече
Тому Тркића и *Николау Чаркацију* (два знатна
свињска трговца) и кога од кнезова из Шабачке

В. Л. Боровиковски: Портрет Карађорђе

нахије, стигне му књига од оца из Биограда да се раја побунила, него да се свега окани и да иде што брже у Биоград, али да не иде сувом, јер га на Дубоком чекају ваљевски хајдуци, и да има крила, не може пролећети; него водом да иде. Он ту књигу прими увече, а ујутру прије зоре сједне на четобаик и низа Саву огиде у Биоград.

Кад се дахије сад састану у Биограду, онда се опет стану разговарати: „Шта ћемо сад, раја се буну и одмеће? — Хајде да пошљемо Аганлију (који је био за народ као понајбољи од њих четворице), нека иде те је мири; нека их свјетује да се окане буне и немира, већ нека иду сваки својој кући; и нека им зада вјеру да никога неће ни глава забољети (зато што су тако којешта починили) и да ће се унапредак за њих друкчије и боље уредити и зулум укинути; и ако буде од потребе, нека да што и новаца оним харамбашама и четобашама, само да распусте људе“. Послије тога разговора и договора узме Аганлија неколико стотина Турака па изиђе у Нахију биоградску и преко оних оближњих села, која се још нијесу била одметнула и разбјегла, накупи још неколике стотине Срба па стане тражити српску чету и нађе је у Биоградској нахији, у селу Дрлупи; и задавши једни другима вјеру, састане се с поглаварима и стану се разговарати. Док је Аганлија српским поглавицама говорио о миру и они га корили за зулум и неправде, сваде се Срби по селу с Турцима Аганлијиним и стану се бити. Како стану пушке пуцати, српске четобаше реку Аганлији: „Видиш да ни ми ни ти нијесмо кадри мира начинити: народу зулум додијао пак сад не слуша никога нити коме вјерује; а ваши Турци осилили, пак

неће да сједе с миром од народа, нити слушају што ви говорите да се мири“. Па онда раставши се с Аганлијом, ударе сасвим на Турке те их разбију и ишћерају из села, и у овом боју ране Аганлију у ногу. Аганлија, онако рањен, дође у село Борак на конак и оданде отиде у Биоград; а Срби из Дрлупе отиду у Губеревац, одмећући народ и умложавајући чете једнако.

Пошто Аганлија дође у Биоград и каже како је, онда изиђе Фочић Мехмед-ага, не би ли их он како узео на вјеру и умирио, а кад ни он не могне ништа учинити, онда пошаљу биоградскога митрополита *Леонтија*, не би ли их он како с помоћу закона увјерио о бољем животу унапредак и наговорио да се умире и иду сваки својој кући. Но и он се врати не учинивши ништа колико ни Турци.

Кад дакије сад виде да већ друго ништа не помаже, него да се ваља с рајом бити и од ње се бранити, онда одреде Кучук-Алију (као најгорега за народ) да узме неколико стотина Турака и подоста новаца, па да гледа како да прође кроз Шумадију к Арнаутској и тамо да купи војску под плату и да доведе у Биоград да се бране од раје. И тако се Кучук-Алија опреми и тукући се са српским четама, прође до у Крагујевац.

Пошто се већ Срби одметну и подобро се заваде с Турцима, онда се ове шумадинске четобаше стану разговарати и договарати између себе: „Ко ће сад бити старјешина? Ни једна кућа не може бити без старјешине, а камоли толики народ? Ваља да се зна кога ћемо питати и слушати“. Млоги повичу да буде старјешина харамбаша *Станоје Главаш* (из Нахије смедеревске, из села Селевца), јер је он готово

највише почео и досад највише Турака побио, и хајдуци највише за њим иду и слушају га. На то Станоје одговори: „Добро, браћо! ја сам хајдук, и мене хајдуци слушају и слушаће ме; али сав народ нијесу хајдуци па ће људи сјутра рећи: „Куда ћемо ми за хајдуком? У хајдука нити има куће ни кућишта: сјутра кад Турци навале, он ће у шуму, а ми ћемо остати на мејдану да нас Турци робе и харају.“ Него ви поставите старјешину каквога човека између вас који је и досад био с народом, а ја ћу чинити што могу као и досад“. Онда стану преметати с једнога на другога, и сваки од кнезова и досадашњих поглавара стане отискивати од себе, изговарајући се како је који знао, док најпослије не навале сви на кнеза *Теодосију*, из Нахије крагујевачке, из села Орашца, те он, узевши на страну неколицину од кнезова, не покаже прави узрок зашто се сви одричу, говорећи: „Бог с вама, браћо! како ћу ја, као кнез народни, бити старјешина хајдучких чета? Ако сјутра турска војска рупи у Србију, како ћу ја изићи пред Турке? Шта ли ћу им казати кад ме запитају: „Ко поби толике Турке (јер врана врањачију не вади) и попали турске куће и цамије?“ Хајдуке и ову момчад ми можемо ласно предати, али кад се ми назовемо поглавице хајдучке, нас не може предати нико. Него засад нека буде старјешина *Кара-Ђорђе*, који је код Турака ионако познат као хајдук; па ако турска војска одмах стигне у Србију и Турци опет обладају, он с хајдуцима нека бјежи у шуму, а ми ћемо изићи пред Турке и бацићемо кривицу на њега и на остале хајдуке, пак ћемо ми последије њему ласно извадити бурунтију и предати га као хајдука; ако ли се што друкчије окрене и

ово се протегне, ми ћемо владати и заповиједати, народ је нама свакојако у рукама“. Кад потом сви навале на Кара-Ђорђија да он буде старјешина, и он се стане изговарати да не умије управљати народом и да је зао и љут па хоће одмах да убије, онда му кнез Теодосије рече: „Што ти не знаш, ми ћемо ти казати: а што велиш да си љут и зао па хоћеш одмах да убијеш, баш такви сад и треба“. И тако се Кара-Ђорђије прими старјешинства, и почевши одмах господарски судити и заповиједати и мјесто пријетње из пиштоља гађати, огласи старјешинство своје по свој Србији.

Сад већ Срби, попаливши ханове и турске чардаке по селима, и побивши и рашћеравши субаше и ханције, пођу на вароши и најприје ударе на Рудник и одмах га запале, и Турке побију и рашћерају. Кад то чују Турци по осталим варошима и паланкама, одмах на-врат-на-нос побјегну у градове; тада и Кучук-Алија побјегне из Крагујевца у Јагодину, а Срби зађу те све похарају и попале, и ће кога Турчина стигну или сретну, све побију.

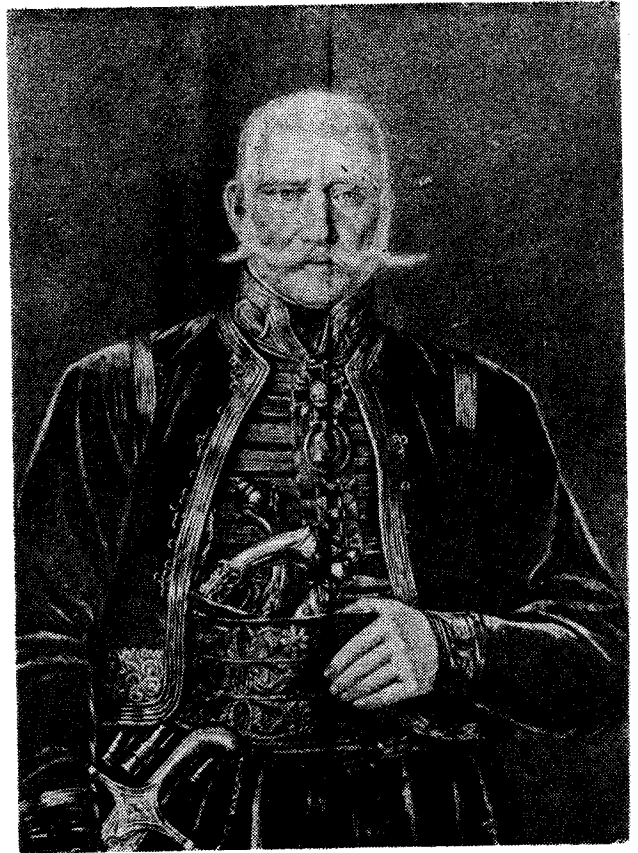
У то је вријеме био негђе у Маћедонији крцалијски поглавица *Гушанц* (или, као што су га последије Срби звали, *Гушанац*) *Алија* с неко 900 крцалија, пак сад, чујући да је у Србији немир, пође и он тамо надајући се да ће себи и својим крцалијама наћи посла или код Срба или код дахија. Многи су га Турци на граници наговарали да иде к Србима, али кад дође на Мораву, Срби му се слабо покажу да се радују такој помоћи. Кучук-Алија пак једва га дочека и, бојећи се да га Срби не ујагне, брже-боље обрече му колико гођ он заиште на мјесец и пошаље га у Биоград. Кад прође Јагодину, доче-

кају га српске мале чете на неколика мјеста, но он продре и, изгубивши неколико момака и коња, дође у Биоград. Али дахије, мјесто да му се обрадују, поплаше се од њега горе него од Срба и реку: „Та овај је гори хајдук од Кара-Ђорђија!“ Али не знајући шта ће с њим чинити („јер, веле, ако га сад не примимо, отићи ће к Србима, пак зло још веће“), приме га као што је с Кучук-Алијом уговорио, само то још додаду наново да у вароши нема ће сједити, него му нареду конаке на пољу по Врачар-мали.

Срби пак, очистивши све паланке по Шумадији од Турака, дигну се на Јагодину, и како дођу, одмах ударе на јуриш, као и на Рудник; али овђе Кучук-Алија, надајући им се, био се добро утврдио, и тако они са великом својом штетом уступе натраг. Но то њих не поплаши него прикупе још војске, пак се и они мало боље преправе и опет ударе на јуриш, и проваливши унутра, запале варош и онако љутити учине од Турака триста јада, и Кучук-Алија једва умакне са својим момцима који му још нијесу били изгинули.

Тако Јаков, горе преко Колубаре, подигнувши Нахију ваљевску, пође управо к Шапцу да покаје брата барем на Мус-аги Фочићу, кад је Мехмед-ага утекао у Биоград. А Мус-ага је још прије, како је чуо шта се ради по Шумадији, писао књигу Али-бегу Видаићу у Зворник да се раја посилила и да се одмеће, него да им пошаље помоћ као и они њему што су слали прошавше године против босанских бегова и Спречака. Како Али-бегу дође та књига, он одмах скупи своје субаше и накупи још неколике стотине других Турака по Зворнику и по паланкама Зворничке нахије, и прешавши у Лозницу,

узме још неколике стотине Срба из Јадра, пак отиде у Нахију ваљевску. Његове субаше и сви остали Турци тако су сад, први пут, пошли на Србе као у сватове. Сеидин, руњански субаша, вељаше у Лозници на походу: „Јесу ли то ови Власи што их ја по двадесет на коњма и под оружјем сретем ће воде ђевојку, па како ме угледају, а они сви посјахују с коња, па пиштоље и ножеве заклоњају гуњевима? Ја ћу сам ударити на педесет“. А Мешан Авдурахмановић, марвени трговац, одговори му: „Вала, јолдаш! ја ћу на двадесет и пет“. Тако се други радоваху и разговараху како ће доћерати сивуља из Тамнаве и из Посавине или донијети котлова и осталогa плијена као прошавше јесени из Спрече; и тако по овим разговорима пођу многи које нико није ни звао. Кад дођу к Ваљевоу, а то Ваљево готово пусто: Турци побјегли са женама и с ђецом у Босну, а буна отишла к Нахији шабачкој. Онда се Турци стану разговарати с Али-бегом: „На Влахе идемо, а Влахе водимо са собом! Сад ако се ће побијемо, не знамо или ћемо се чувати од онијех на које идемо или од овијех с којима идемо: Влах је Влах, него ми ове наше све да оставимо овђе, нека чувају Ваљево“. Па онда реку Јадранима: „Рајо! куда ћете ви да идете с нама и да се мучите, него останите овђе те чувајте Ваљево да не ударе хајдуци и да га не запале; а ми идемо к Шапцу“. На то Јадрани сви у глас повичу: „Нећемо ми сами, без вас, чувати Ваљева! Ми смо с вама пошли, с вама ћемо ићи куд гођ ви пођете, а иза вас нећемо сами нигђе остати. Како ћемо ми овђе чувати туђе куће, а хајдуци преко Цера да иду наше да пале?“ Онда им Али-бег рече: „Е, добро! кад нећете, а ви се вратите натраг па идите сваки

Урош Кнежевић: Портрет Јакова
Ненадовића

својој кући". Јадрани то једва дочекају и врате се натраг, а он с Турцима отиде у Шабац. У Шапцу, саставши се Али-бег и Мус-ага, разумију да су српске чете дошле у Свилеуви и онђе граде шарампов и купе се; зато пошаљу све њихове субаше и момке и осталу војску да их рашћерају или побилу и похватају.

Срби су у Свилеуви били начинили мало шарампова од прошћа, готово као обор, но кад опазе Турке, не ћедну или не смједну да се затворе у њега, него изиђу напоље и уклоне се настрану, те Турци уђу унутра. Како Турци уђу у шарампов, Срби одмах окруже око шарампова, пак стану помало пуцати на Турке, а међутим чете једнако прикупљати. Кад Турци ноће двије-три ноћи у шарампову, и, поједавши оно што је који имао у бисагама, огладне и они и коњи њихови, а особито видећи да се Срби једнако прикупљају и пуцајући бију по шарампову коње и људе, онда се поплаше и одмекну пак стану довикивати: „Еј, рајо! бог с вама! шта вам је те сте полућели? Ми нијесмо дошли да се с вама бијемо него да вас питамо шта вам је, од кога вам је криво те сте се подигли“. Онда од Срба један повиче: „Ми с Бошњацима немамо ништа: ви сви који сте из Босанског пашалука, излазите напоље па идите својим путем откуда сте и дошли, а Биограчићи нека остану овђе па ми с њима како разгрнемо; ми ћемо њима казати на кога смо се подигли, и они ће знати зашто смо се подигли“. Онда Бошњаци повичу између себе: „Зашто ми овђе да мремо од глади и да гинемо за другога? Ови како су рају зулумом својим побунили, тако нека јој и одговор дају“ па спремивши се, нагну напоље. А Биограчићи помисле у себи: „Ако ови сад измакоше и ми остадосмо

сами, све ће нас хајдуци побити“ пак навале и они уз Бошњаке. Срби пак дочекају на засједама, које су већ били намјестили, па удри! и оне и оне. И тако Бошњаци, мислећи да њих само зато бију што и Биограчићи бјеже уза њих, а Биограчићи бјежећи сами за Бошњацима, разбију их Срби све да није знао један за другога, него који продре жив, он нагне у Босну куд му се прече учини.

Кад овако разбијени Турци дођу у Лозницу, како гођ што су полазећи држали Србе за ништа, тако сад стану о њима чуда казивати. Један вели: „Вала јолдаш! ја сам био на Москову и на Нијемцу, али овога боја и оваке војске нијесам виђео: свако носи подоштрен проштац пред собом па, ударивши га у земљу, иза њега пуца; е, шта ћеш му чинити?“ Други казује како брзо пушке пуне: „Као да си, вели, пред свакога метнуо раскриљену врећу танета, пак да захвата шакама и баца, тако честа лете танета“. Трећи казује како су обучени: све у бијелим гаћама и црвеним ћурчићима. Четврти казује и приповиједа како је виђео Ђурчију и остале харамбаше и поглавице ће лете на бијелим хатовима итд. Мешан Авдурахмановић (онај што је полазећи казао да ће ударити на 25) дође *пјешнице* и донесе глас за Сеидина (што је казао да ће ударити на 50) да га је некакав хајдук још у шарампову погодио кроз прошће баш у чело и да није ни медет могао рећи. Кад оваки гласови стигну, одмах Љешничани, Липничани и Лозничани навале на-врат-на-нос са женама и с ћецом на Дрину; и испративши све у Босну, врате се само они који су за оружје.

Оно мало џебане што је сваки Србин имао код куће, које лова ради које ради одбране од

рђавих људи, било је доста да се буна *почне*, али да се с Турцима бије, требало је тражити и набављати џебану; зато Јаков још у почетку буне пошаље свога синовца проту у Земун, те се с помоћу једног пријатеља позна са српским трговцем *Стефаном Живковићем*, који је из Биограда био утекао од зулума дахијскога и живио у Земуну; и нађе онђе у Мехмед-аге Коњалије многу готову џебану, коју је он био преправио да се бије с дахијама, па је сад поклони Србима, само да они изваде допуштење и да је носе. Живковић се драговољно прими тога посла, а прота му обрече да ће Срби платити све трошкове. И Живковић одмах стане око тога радити, а проти засад даде пријатељ онако неколико ока барута и олова и препоручи му царскога бимбашу *Дели-Ахмета*, који је, од дахија рањен, утекао у Земун те га прота узме на вјеру и одведе у Србију. Овај је Дели-Ахмет био тада Србима од велике помоћи, једно што је народ слободио да бију Турке, а друго, што је околним Турцима писао да је он царски бимбаша и да је дошао да цареву земљу очисти од дахија, него и они да помогну, као што су многи и помагали које шаљући помало џебане које не помажући дахијама.

Јаков, подигнувши Нахију шабачку, удари на Шабац и, побивши се с Турцима, запали варош и Турке саћера у град. Мачвани пак, подигну се и ударе на Љешницу, но прије него што ће ударити, поизопијају се па ударе слијепо управо у варош, а Љешничани, који су ионако на гласу пушкари, а сад, испративши жене и ђецу, само војници остали и утврдили се, дочекају их и многе побивши узбију натраг. И тако засад остану Турци у Љешници, а даље се учи-

ни међа Цером до Нахије зворничке. Видећи Јаков да му се Турци не даду близу прикучити, а издалека не могући им ништа из пушака учинити, он стане по Сријему својим и свога брата познаницима и пријатељима наручивати не би ли му како добавили који топ, макар пошто било: и тако он први добави у Србији топ (који је, истина, био преплаћен, као и све остале такве ствари које су се *кријући* морале продавати и куповати, али је послѣје породило неколико стотина топова), и стане од збиље бити Шабац (или, као што се обично говорило, *зулум*, т.ј. Бега и Мус-агу, а не царев град).

Још испочетка, како се почне буна у Србији, многи Турци изокола, које проћеране спахије, које остали непријатељи дахијски, стану се радовати и буну потпаљивати, поручујући Србима да раде што су почели, да се не боје ништа и обричући да ће им они на то извадити ферман од цара и шаљући им или пропуштајући помало џебане и оружја. А ђекоји Турци и из Србије пристану са Србима и стану дахије бити и Србе слободити. Спахије изокола *обрекну* Србима на то од цара ферман извадити, а Срби с овим Турцима, који су били с њима, одмах *начине* фермане и стану их преписивати и свуда по Србији слати и читати. Из Сријема пребјегну многи људи, особито бећари, у Србију, и стане се кријући преносити помало џебане и оружја. И тако се српски послови за један мјесец (или мало више) дана замрсе и различни гласови о њима постану, да народ прости (ни српски, а још мање турски) ни у самој Србији није управо знао шта се ради, а камоли изокола. Чујући да се царски фермани чате, и да су ђешто исприкивани по збјеговима и по засјекама, и видећи да са Срби-

ма има и Турака, многи су мислили и говорили да је цар послао у Србију Дервиш-бега, сина Хаџи-Мустај-пашина, и да је он то подигао да покаје свога оца и земљу цару опет да поврати; а видећи опет по логорима људе у шеширима и у осталим њемачким хаљинама, и да се које-шта ноћу преноси из Њемачке, многи су мислили и говорили да су то Нијемци подигли и да ће скоро они ударити на Турке јер, веле, да је тако и прије било пред рат. А поглавари су српски казивали и разглашивали то обадвоје, ће је које било потребније.

БОЈ НА ЧОКЕШИНИ

У то вријеме застане се у Босни некакав *Ножин-ага* или *Мула-Ножина*, родом из Босне, из села Маоче, који је био отишао у Биоград и доље се побашао и постао господар. пак пред ову буну изишао у Босну, у род. Чувши сад шта се ради око Биограда (ће му је била кућа и жена), он дође са својим момцима у Зворник и, које онђе које по Јањи и по Бијељини и по осталим онуда турским паланкама и селима, накупи до 1500 Турака, и прешавши с њима Дрину на јањској скели, дође у Љешницу, не би ли оданде како продро у Биоград својој кући, или барем да забуни Србе, не би ли их Биограци и Шапчани прије надвладали. Из Љешнице разбере он да до Шапца нема никакве веће српске војске, осим неколике стотине хајдука који чувају страже око Цера и којијех се највећа чета налази у намастиру Чокешини. Тако он, не смијући се упустити кроз Китог к Шапцу, а оставити хајдуке за леђима, намисли најприје ударити на

Чокешину. Над овим је свима хајдуцима око Цера био главни управитељ *Ђорђије Ђурчија*, који се родио у Сријему, у селу Босуту, но у ђетињству прешао у Србију и изнајприје био у Крупњу мајстор (ђурчија) а потом хајдук и на свему ономе крају најславнији харамбаша свога времена. Како Ђурчија чује да Турци прелазе Дрину, он одмах пише Јакову да иде што брже с војском у помоћ. Ова књига Јакову дође баш у оно вријеме кад је Турцима у Шапцу већ била досадила глад и остале невоље муасере, и почели се разговарати о предаји. Сад се он нађе у највећој сметњи: војске много није имао да одвоји што и да пошаље пред ове Турке а оно што је било око града бојао се омалити да не би Турци из града познали и од предаје натраг ударили; ако ли ови Турци продру к Шапцу, зло још горе! Најпослије смисли да Прота, његов синовац, остане код Шапца на његову мјесту и разговор о предаји с Турцима да поведе и да гледа што брже да сврши, а он с неколико момака отиде пред ове Турке не би ли их како или разбио или барем обуставио док се Шапчани Проти предаду.

Кад Јаков тако без војске дође у Чокешину, Ђурчија га запита: „Камо ти војска?“ А кад му он каже да више војске неће доћи, и да није потребно, онда Ђурчија стане казивати како је он тајно био у Љешници, и како Турака има много и како су наумили да запале Чокешину итд. „Него, вели, ако сад више војске не може доћи, а ми да се уклонимо, да не гинемо лудо без невоље, па ако Турци запале намастир, народ ће га опет начинити, као што је и досад градио; али ми кад изгинемо око тијех зидина, нас не може нико повратити ни поградити. А

Турци се не смију далеко одмакнути од Дрине, него ће се опет вратити у Љешницу на конак, утом ћемо и ми прикупити још војске пак ћемо онда гледати да их ће дочекамо и разбијемо“. Јаков није могао Турчију послушати нити му је управо смио казати зашто га не може послушати; а друге харамбаше, које су онђе биле, може бити из зависти што је Турчија из друге земље пак тако први код Јакова и њима запо-виједа, стану Јакову тајно говорити да се Турчија поплашио Турака или да је турска увода, па говори оно што је за Турке боље. И тако подговоре Јакова те Турчију јавно осрамоти и искара, говорећи му да се поплашио од Турака и да с Турцима бој бити није бабе прљити по мраку, и ако се боји да се у њему људско сјеме не затре, а он нека бјежи: „Ја ћу, вели, у име бога, и без тебе Турке дочекати и разбијати“. Турчија се на то страшно расрди и рече: „Кад можете и без мене, то је још боље; да вам да бог срећу!“ Пак, приметивши пушку на раме, викне: „Јунаци! ко је мој, за мном!“ Па окрене уз Цер, а за њим све његово друштво. Србаља ту ни с њиме свега није било триста људи, а сад, отишавши за њим једна добра четвртина, не остане их много више од двјеста. Кад утом ударе бубњи и таламбаси од Љешнице, Јаков стане говорити да не излазе пред Турке, него око намастира да пограде бусије и да испроваљују пушкарнице па онђе да их чекају; но *Недићи* (два брата, такођер хајдуци, из Нахије ваљевске, из села Осјечне), који су сад остали мјесто Турчије и тако се били изопијали да већ готово нијесу виђели један другога, повичу: „Ми нијесмо жене да мремо овђе у затвору и да цркву крвљу по-ганимо, него идемо на мејдан да сретемо Турке

јуначки“. Па изиђу више намастира те онако пијани срету Турке (на Лазареву суботу, уочи Цвијети). Турци, видећи да Срба нема много, опколе их и навалe на њих, а они, ухвативши бусије, стану се бранити. И тако су се били до мрака. Пред ноћ Турцима придође помоћ из Јање и из Бијељине, а Срба и од оно мало већ готово пола изгнуло и изранило се (обадва се *Недића* била ранила у ноге, пак сједећи, онако рањени, бранили се као и многи други), а још, на већу несрећу, нестане им цебане, а у њекојих су пушке биле од многога пуцања позагоријевале да већ танета нијесу могла ни силазити у њих. Опазивши то Турци, повичу: „Јуриш за вјеру Мухамедову, да побијемо ове хајдуке пак ће онда сва земља бити мирна“. Па учине јуриш. И тако послије страшнога боја ножевима и празним пушкама, и послије рвања и чупања за вратове надвладају Турци и Срби изгину готово сви, само их неколико мрак сакрије међу мртвацима. А Јаков још у почетку побјегне на коњу и којегђе по оближњим селима накупивши мало војске, пође опет к овим у помоћ, но дође већ доцкан. И тако Чокешина у тај мах остане незапаљена, јер премда Турци одрже мејдан, али и изгубише више од хиљаде људи, и остали Бошњаци сви се врате у Љешницу и оданде сваки својој кући; а Ножин-ага са неко 50 људи пређе у Јадар на конак, пак сјутрадан, бојећи се и стидећи ићи у Зворник или Јању, окрене уз Јадар к Сребрници. Но сребрнички паша, који је са Србима био у пријатељству, пошаље своје момке те га дочекају негђе око Сокола и тако га разбију да се на Велики петак врати кроз Лозницу само са пет људи и преко Смрдана отиде опет у Босну

Истина да у овом боју на Чокешини Срби изгубе језгру својих војника на овоме крају, али се Турци ови узбију и разбију и Шабац се потом преда. Бего и Мус-ага са својима пређу у Њемачку и отиду у Босну, а остали Турци у Шапцу предаду се Јакову и он, ушавши у град, посијече неколика од оних зулумћара које му стари Шапчани одаду, а осталима, пошто га добро дарују, постави у граду новог старјешину (једног *Турчина* од старих Шапчана). Утом дође Јакову књига од Црнога Ђорђија да поведе нешто војске и да повуче топ, да иду на Пожаревац. И тако он, поставивши по скелама и по Нахији шабачкој нове српске старјешине и поглавице, отиде на Врачар, ђе су се и остале чете већ одавно биле скупиле у логоре и поградиле шанчеве око Биограда.

Видећи сад Нијемци да то није шала него да се читав рат отворио на граници, дође варадински генерал *Ценеј* у Земун и поручи да дођу старјешине и турске и српске на састанак, не би ли их како помирио или барем да види управо што им је. И тако негђе око Ђурђевадне дође у Земун 30—40 Турака (али дахија не дође ниједан) и српске готово све поглавице. Српски је први и посљедњи уговор о миру био да им се дахије предаду у руке. На таково њихово искање није више разговора о миру ни бити могло; а дахије утом изиђу на Врачар и ударе на Србе. И тако се договор прекине и отиду сваки на своју страну.

Срби потом утврде шанчеве и страже око Биограда, па Ђорђије узме неколико старјешина с војском и отиде преко Мораве, те опколе Пожаревац. Пожаревчани се изнајприје стану брањити, али кад виде да Срби из топова обарају

и пале куће, они се пети дан предају на вјеру, и по уговору даду Србима 50 кеса и неколико хатова и сребрних ножева и осталих таквих ствари, а Срби њих испрате на лађама низ Дунаво. С Пожаревца Срби ударе на Смедерево. И Смедеревце поплаши топ те учине одмах са Србима мир, по коме им и они даду нешто новаца и осталих дарова, и проћерају између себе зликовце и обећају се да ће они унапредак сједити с миром од Срба и да се у нахију ништа неће мијешати нити излазити.

Кад први гласови од биоградскога паше дођу у Цариград да је раја устала на дахије, онда се састану *Хасан-бег*, као бивши тефтерћаја у Србији, и *Вели-ефендија*, бивши ћаја-бег Хаџи-Мустај пашин, и *Ибрахим-ага Видаић*, који је из Зворника рањен онамо утекао, и старовлашки кнез *Јован Рашковић*, који се онђе десио својим послом, те сва четири заједно у име свију српских спахија начине књигу на Хасан-бега и на Вели-ефендију како су дахије послуже свију зулума почеле рају да сијеку, и раја устала на оружје; него да они моле цара да би сад у овој прилици дао раји руку помоћи, да се његова земља и раја избави од ових зулумћара и да они добију своје спахилуке. Па ову књигу баце у двор великога везира и уреде те се нађе и изнесе ђе треба. Кад велики везир види шта се пише, он одмах дозове султан-ћају, *Мемлиш-ефендију*, бившега негда бина-јемина, (*Banaufseher*) биоградскога, код кога је онда Хасан-бег онђе сједио, те му заповједи да доведе Хасан-бега и Вели-ефендију говорећи да њима таки људи требају. Кад Хасан-бег и Вели-ефендија изиђу пред великога везира, они ове ствари још боље протолкују и препоруче кнеза *Јована Рашковића* као човека

од оне земље и народа, који им у том послу може од потребе бити. Потом турски двор одмах пошаље Вели-ефендију с ферманом на босанскога везира *Бећир-пашу*: да иде Србима у помоћ и да гледа да се дахије надвладају и да што не буде Аги Хасан-паши; а Хасан-бега са другим ферманом пошаље на Ниш да дигне све спахије које у Србији спахилуке имају, пак да иду под команду Бећир-пашину; а кнеза Јована Рашковића учине базерџамбашом биоградским и пошаљу га с трећим ферманом преко Каравлашке у Њемачку да набавља Србима храну и остало што им буде од потребе (као што је Ага Хасан-паша био писао да им треба). Ето тако Хасан-бег и Вели-ефендија изваде Србима ферман да се бију дахије, али они у Цариграду нијесу управо казали како је у Србији, него су казали да су Турци поглавари над овим српским четама. И да се они у том не би ухватили у лажи, Хасан-бег одмах из Цариграда пише у Србију *Балоти*, бившему делибашаи Хаџи-Мустај-пашину, и бимбаши *Дели-Ахмету*, и другим ђекојим Турцима, да и они пристану са Србима, а *Јанку Катићу* и *Васи Чарапићу* и другим српским поглавицама да и ове Турке приме у друштво своје. Да су Турци и Срби отприје једнака права имали, млого би Турци тада са Србима пристали; но будући да су Турци, и самим именом, били господари, а Срби само слуге, зато Срби, почевши сад сами бити господари, никако нијесу били ради да се Турци (макар били каки дахијски непријатељи) међу њима умложавāju.

Бећир-паша, примивши царски ферман, скупи босанске спахије и подигне још којикаких Турака, те састави око 2000—3000 војске, пак дође у Зворник, а оданде опреми своје људе к Ср-

бима на Врачар и пошаље им поздрав да он по заповијести царској иде њима у помоћ да им помогне проћерати дахије и зулум да укине и земљу да умири. Србима овај поздрав не буде сасвим по вољи, али опет, не могући што друго учинити, одмах нареде Бећир-паши конаке и одреде *Милована Грбовића* (сина кнеза Николе) и још неколико кнезова из Нахије биоградске те пошаљу на Дрину преда њ; и тако он, у почетку мјесеца јунија, прешавши Дрину на Смрдану, преко Лознице и попаљена Шапца отиде полако к Биограду.

МЕЂУСОБНЕ КАВГЕ

У то вријеме свади се Ђурчија и с Јаковом и с Ђорђијем, па отиде с Врачара те побуни Јадар и Рађевину и Турке прећера сасвим преко Дрине. А то се све догоди овако; послјије боја на Чокешини он се опет помири с Јаковом и, пошто се преда Шабац, отиде уз њега на Врачар и оданде на Пожаревац. Кад се Пожаревац преда, старјешине све оне ствари као и новце, што узму од Турака, подијеле између себе; и тако се међу осталим даду Јакову и три ножа: један да узме себи, а друга два да да својим четобашама за које мисли да су их заслужили. Ђурчија, који је у самом почетку буне дошао к Јакову с неколико момака, и од првога дана пошао уза њ (као Главаш уз Ђорђија) и барјак пред њим понио, потом се неколико пута с Турцима срећно тукао, и он највише Нахију шабачку подигао и сам собом негђе од Турака барјак отео и свога барјактара стекао, — по правди се надао да ће од та три ножа један њему допасти. Но Јаков онај

нож коме се Ђурчија надао, да своје зету, кнезу Пеји; зато се Ђурчија врло расрди на Јакова и опоменувши се онога што је било на Чокешини, добро се сваде па Ђурчија са својим момцима отиде од Јакова и стане се на Врачару сам за себе тући с Турцима. Утом Ђорђије изда заповијест да се по логорима не међу пушке узалуд, а један Ђурчијин момак, по имену Тимотије, или не знајући за ту заповијест или мислећи да је он (као Ђурчијин момак) може и преступити, избаци пушку на дивљу патку, а Ђорђије дотрчи тамо где пушка пукне пак стане питати ко је. Како му тога момка покажу прстом, а он ни пет ни девет, него запали из пиштоља те њега по средини, но срећом не убије га намјесто него га врло рани. Кад то чује Ђурчија, врло му буде жао и расрди се и на Ђорђија, пак се последије неколико дана са својим момцима (који су њега звали Ђургом, а остали људи њих *Ђуртиновцима*) дигне с Врачара и отиде уза Саву к Шапцу. И таман онај дан кад ће Бећир-паша доћи у Шабац одозго, он одоздо дође и у српској вароши (или на варошишту) пободе на сокаку барјак у земљу и падне на конак. Кад Бећир-паша удари оним истим сокаком и Турци виде свилен барјак где се вије и дознаду да је Ђурчијин, онда се њекоји старци ухвате за браду, говорећи: „Вала и била! (бога ми и господо!) ево бијела брада, а барјака хајдучкога не виђесмо до данас!“

Потом Бећир-паша отиде низа Саву, а Ђурчија зађе по Мачви те позбацује и рашћера све Јаковљеве људе и постави своје мјесто њих; а на митровачкој скели постави свога брата Јована, па онда подигне све своје момке те пређе преко Цера у Јадар и трећи дан по Петровудне за-

пали увече Али-бегове дворе у Шурицама и побије све Турке који се онђе застану, па сјутрадан одреди харамбашу *Сима Сарића* из Цикота и неколико својих момака с Петром барјактаром да иду с лијевом страном Јадра на Лозницу, а с десном страном Јадра пошаље старог хајдука *Теодора Боиновића*, из Горњег Добрића, на Љешницу, а он с осталим својим момцима отиде у Рађевину на Крупань. Симо Сарић, подигнувши одређене под његову руку Јадране, дође у Тршић на конак, па оданде сјутрадан пошљу Лозничанима књигу и у њој оваки поздрав: „Лозничкоме кадији и свему џемагу (општини) од раје јадранске поздравље. И ми смо устали на зулум, то јест на читлуксахибије и на субаше, и на остале зулумћаре који цара и његова суда не слушају; а сви остали Турци, који су досад међу нама мирно и поштено живели, нека се не боје ништа већ нека сједе сваки на својој кући и гледају сваки свој посао. Који пак неће с нама пристати на ово, они данас нека изиђу иза вароши пред нас, да не палимо кућа и правим људма“. Кад књигоноша дође с овом књигом у Лозницу, а то Лозница пуста, нити у њој има кадије ни муселима, него сви, како су чули шта је било у Шурицама, побјегли преко Дрине док није Ђурчија ударио Гучевом и затворио им пут. Пошто се књигоноша врати и донесе тај глас, Сарић се подигне с Јадранима и у пуну Лозницу уђе без пушке и, похаравши је, оставе у њој трonoшкога игумна *Мелентију*, као мјесто кадије, и харамбашу *Митра Туфекчију* с неколико хајдука мјесто муселима; а остала војска сва отиде на Смрдан и изнајпре се улогори на дну Ковиљаче, по једном бријегу, где је уз њемачку крајину била њемачка стража, а потом сиђе у

раван и стане копати метеризе поред Дрине ће би се Турци могли извести. Тако Боиновић с десном страном Јадра удари на Љешницу и, прерававши Љешничане преко Дрине, улогори се у шуми Ранитовачи, на утоку Јадра у Дрину. А Крупњани утеку као и Лозничани, и Турчија, подигнувши сву Рађевину, постави поглаваре и четобаше и нареди да се чува од Турака; па онда удари низ Дрину и, дошавши у Лозницу, састави један целеп турских говеда те оћера на Митровицу и прода у Њемачку, и за оне новце купи барута и олова те донесе у Јадар и подијели војсци. Утом се чује да Бего и Мус-ага купе војску с Али-бегом у Зворнику, зато Турчија ову јадранску војску измакне од Дрине под Ковиљачу (под сами град више Смрдљиве Баре), одакле се боље може виђети к Дрини; и, полазећи с цебаном у Рађевину, изда заповијест: ако Турци ударе на оном крају и не могу се узбити него пређу преко Дрине, онда наши да запале Лозницу, па да се уклоне у планину.

Јадрана је било први дан кад су дошли у Лозницу око 5—6000, али потом сваки дан бивало их је мање: један заплијенио котао или друго што, па однио кући; неки ухватио турску краву или кобилу, па је одвео дома; неки купио што од плијена па отишао да продаје; неке се досадило сједећи беспослену, па отишао кући да жње жито и да гледа осталу љетину: тако на посљетку свега, с хајдуцима, није било под Ковиљачом у логору више од двјеста људи. А логор је тај био код некаких турских чардака, испод којих су од обијаних кукуруза лежали силни окомци; зато се заповједи да сваки војник увече наложи по три ватре од оних окомака да

би Турци, видећи преко Дрине толике ватре, рекли да има много војске.

Истина да је Боиновић војску боље држао у запту (јер је он још уз Њемачки рат био харамбаша): његови војници нијесу смјели ићи куд је који ћео ни радити шта је коме било драго, него им је одмах почео издавати заповијести и преступнике шибати и сјећи или из пиштоља гађати (готово као и Црни Ђорђије), а особито за уходе турске био је издао страшне заповијести, и ће је кога нашао и ухватио, одмах га је сјекао и вјешао; али при свему томе Турци опет не смједну (може бити од Турчијина гласа и од његових хајдука) ударити на Смрдан, него ударе једну ноћ на Боиновића и послѣје жестока боја освоје Ранитовачу, и Боиновић утече у Видојевицу. Кад ујутру ови испод Ковиљаче угледају ће излијећу димови доље око Јадра, нијесу знали шта је: једни веле да је однекуд дошао Мијаило Недић пак пали Љешницу што су му браћа код ње изгинула; а други веле да Боиновић пали куће некаким људима који су нешто скривили па утекли: док дотрчи човек с књигом од Боиновића и донесе глас да су Турци прешли. Како глас пукне по логору да су Турци прешли и да пале села и робе и харају уз Јадар, одмах уђе буна у људе; неки вели: „Ђе је сад моја жена?“ Неки вели: „Ђе су моја ћеца?“ Неки вели: „Ђе је моја мати или сестра?“ Крчмари одмах стану товарити своје мјешине с пићем, а сваки стане своју торбу пртити на леђа. Онда Петар барјактар пошаље неколика момка на коњма у Лозницу да се пали што брже, док нијесу Турци одоздо приспјели; а осталу војску подигне уз Ковиљачу и испод Гучева пође к Тршићу. Но људи како се докопају шуме,

окрене сваки својим путем, а уз барјаке остану само они који нијесу пречега пута имали својој кући; тако преко Пасковца не дође у Тршић више од сто људи. У Тршићу пак нађу Мијаила Недића, који се десио неђе на међи ваљевској, па чувши да су Турци прешли, пошао у помоћ са једно сто људи из Ваљевске нахије и, које што је он идући преко Јадра још прикупио, које што сад дође и још се којеоткуд прикупи, састане се опет око триста војника, па се договоре да иду оно вече да ударе на Турке у Лозници док се још нијесу намјестили и утврдили. И тако оно мало војске подијеле на пјешаке и коњике, па пјешаке одведе *Јован Тимотић*, Туртиновац из Вотњака, преко Башчалука да ударе озго од планине, а коњници отиду преко Клубаца да ударе оздо уз поље, па у вароши да се састану. Како се коњници српски покажу у пољу, Турака изиђе преда њих по десет на једнога па их једни стану замамљивати, а други стану издалека залазити да их оптеку. Кад то виде српски коњници, а они побјегну натраг. Пјешаци пак ударе низ хришћанску варош и видећи Турке ће пале турске куће, помисле да су то српски коњници па уђу усред Турака те их Турци опколе и побију више од осамдесет; а да им ноћ није помогла, ниједан не би главе изнио.

У Тршићу се било скупило бјежани, које оданде, које из доњих села, неколико стотина душа, па је по брду око Мрамора чекала шта ће та војска српска учинити у Лозници. Како коњници стигну опет у Тршић, Недић зађе кроз ту бјежан, пак викне неколико пута: „Чујте, вилаете! Турци осташе засад у Лозници и сјутра ће заћи овуда да пале и робе; прођите се стоке, него бјежите с робљем преко Цера“. Па онда окрене

путем, а бјежан, оставивши стоку што је ко био поћерао, нагрне за њим. И ту ноћ пређу Јадар и до ручанице изиђу на Цер; па онђе, одморивши се, отиду жене и ђеца преко Цера а људи се опет стану купити у чете. Турци пак са зором изиђу из Лознице и стану уз Јадар палити и харати, и сјећи и робити ће кога ухвате; а увече се врате с плијеном опет у Лозницу на конак; и тако сваки дан стану чинити.

Како Турчија чује да су Турци прешли Дрину и Србе разбили и рашћерали, он одмах дође из Рађевине у Јадар и на Симинову брду стане опет Јадране и своје момке скупљати у гомилу. Утом, пошто се разгласи да су Турци прешли и да пале Јадар, заповједе Јаков и Ђорђе да иде војска из оближњих нахија Јадранима у помоћ и да гледају како да се Турци узбију. И тако дође Милован Грбовић с неколико стотина људи из Ваљевске нахије и поп *Лука Лазаревић* (брат покојнога кнеза Ранка из Свилеуве) с неколико стотина из Шабачке; и које Јадрана и Рађеваца које Турчијиних којекаких хајдука и момака, састане се свега око три хиљаде људи. Та се војска купила на Симинову брду готово неђељу дана; а Турци су сваки дан излазили те палили и харали уз Јадар, нити је ко излазио да им смета, осим Турчија са својим момцима што им је ђешто на растркане чете ударао, као што је један дан узалуд бранио и цркву јеребичку да не запале. А кад се ова сва војска прикупи и већ се стану договарати како ће ударити на Турке, онда уједанпут (на Преображеније¹ ујутру) дођу гласови иза леђа да су Турци у јучерањдан преко Мачве отишли у Шабац! Како ти

¹ 6/19. августа.

гласови стигну, војска се одмах крене са Сими-на брда и пође низ Поцерину пред Турке да их у Китогу дочека кад се врате натраг; но кад дође у Метлић, онђе је срету други гласови да су Турци у Шапцу само коње одморили и утом похарали и попалили оно српских колиба што је изнова било пограђено, и посјекли кога су онако изненада затекли, пак се вратили натраг и отишли преко Дрине. Отале војска српска окрене к Дрини и дође у Чокешину на конак. Ту добјежи увече и Ђурчијин брат Јован с митровачке скеле и каже да је чуо да се Јаковљеви људи спремају да га убију; но Ђурчија га испује говорећи му да није вриједан брат његов звати се и каже му да се за живота његова никога не боји: ни Јакова, ни Турака, ни Нијемаца; а послјије његове смрти нека гледа како зна; и тако га ослободи и опреми опет на скелу. То вече поручи Ђурчија мачванским кнезовима и кметовима да сјутра изиђу преда њга у Љешницу или на Јадар, да их пита ко проведе Турке кроз Мачву и тамо и амо. Сјутрадан војска српска удари преко Љешнице (или, управо рећи, преко Љешничашта) и, дошавши надомак Јадра, устави се онђе да се одмори. Ту стигну и Мачвани за које је Ђурчија поручио; но најзнатнији људи (које је он баш и звао) нијесу смјели да дођу него послали којекаке сиромашке и непознате старчиће; зато се Ђурчија расрди и стане викати и псовати и пријетити да ће их исјећи и да ће им куће попалити. Онда поп Лука стане бранити и одговарати Мачване, и тако се њих двојица сваде те се Лука са својом војском врати натраг, а Ђурчија, заповиђевши Мачванима да на-врат-на-нос вуку за њим брашно у Лозницу, отиде с Грбовићем и осталом војском у Турску Лип-

ницу на конак, онђе ону ноћ попале све што је могло изгорети (најпослије и чардаке с кукурузима), па сјутрадан отиду у Лозницу. У Лозници тако исто попале све што још није било изгорело, па више не ћедну ићи к Дрини, него се измакну у Клупце и улогоре војску (без шанца и без икакве тврђе) по једном брду. Други дан навале Мачвани с брашном. Но војске стане сваки дан мање бивати: Јадрани отиду да граде колибе и да се преправљају за зимовање, а остали се кад који стану измицати. Тако послјије 3—4 дана од све војске не остане 300 људи у скупу. У један дан, пак, трчећи неко од Лознице на коњу, избаци пушку па повиче: „Ето Турака!“ Ђурчија с хајдуцима стане се спремати да се бије, а остали људи, видећи да ту није мјеста за бој с Турцима, прсну куд који, сам Грбовић остане с неколика момка; а кад се мало послјије види да нема Турака, онда и Грбовић отиде у Тршић на конак, а онђе заноћи сам Ђурчија са својим хајдуцима па се сјутра ујутру пресели и он у Тршић.

Још како је Ђурчија изишао у Нахију шабачку и Јаковљеве људе рашћерао а мјесто њих своје пометао, Јаков му је одмах почео о глави радити; зато сад разгласи да је Ђурчија издао Јадар и Мачву Турцима за новце и да је он сам Турке навео те толику штету починише; а уз то су још и Ђуртиновци ћекоји отимали од људи којешта (као што се онда по свој земљи, ће мање ће више, догађало), а многи су то чинили на Ђуртино име, који Ђурте нигда нијесу ни виђели. Еле, Јаков за све ово на Врачару код Црнога Ђорђија и код осталих поглавица оптужи Ђурчију као издајника и хајдука и зулумћара, и добије допуштење да иде с војском да га убије

и онај крај да умири и уреди. И да би то лакше могао учинити и као да би свагда имао изговор да га није он сам убио него у договору са свима, подигне нешто војске и из Биоградске нахије. С овом војском, изишавши он у Нахију шабачку, није дирао ништа у Ђурчијина брата ни у остале Ђургиновце који су се по селима налазили, него прође с миром до у Ново Село, па онђе, улогоривши војску, пише Ђурчији у Јадар да му дође на састанак, да се договоре како ће унапредак онај крај чувати од Турака. Ђурчија, примивши ту књигу, нити се шта бојећи ни сумњајући, остави све своје момке у Јадру, а он само с тројицом (са Симом из Церовца и с Петром и Николом, два рођена брата из Бадање) дође у Ново Село. Премда је Јаков имао читаву војску а Ђурчија само три момка, али је опет био у великој бризи како ће га погубити, јер се бојао да не опази и да се опет не похаждучи пак последије не би од њега нигђе имао мира ни дању ни ноћу; а како се гођ бојао њега, тако се бојао и његова момка Сима Церовца; зато их, кад дођу, прими врло лијепо, а одреди своје момке да гледају како из пријеваре обојицу у једно вријеме да убију. Кад Ђурчија последије ручка легне под чадором да спава, Јаковљевци сједну са Симом на некакој клади пак навале те га опоје, па се онда учине као да хоће с њим да пазаре пиштоље; а кад он једнима да пиштоље да гледају, други га с леђа превале преко кладе и закољу као јагње. Опазивши то један од оне двојице браће из Бадање, отрчи Ђурчији под чадор пак повиче: „Харамбашо, од бога нашао! убише Ваљевци Сима!“ Онда Ђурчија скочи, па повиче: „Камо мој коњ!“ А кад види да се већ ни до коња доћи не може, онда спопадне пушку

по средини па побјегне преко логора, а Јаковљевци повичу: „Ај, море! удрите хајдука“ и са свију страна стану пушке пуцати на њега и одмах га онако у бјежању удари седамнаест пушака; а кад види да више не може бјежати, онда потегне пиштољ те из једне колибе рашћера људе пак сам у њој сједне, и пошто избаци неколике пушке на људе који су на њега једнако изокола пуцали, надвладају га ране и падне на земљу, а људи са стране притрче те га примлаће пушкама кијачки, и још онако са жива свуку у разграбе хаљине и оружје. Тако му погину ту и она обадва момка из Бадање. Како Ђурчије нестане на овоме свијету, Јаков одмах пошаље своје људе те му убију и брата на митровачкој скели, а друге разашље по свој Шабачкој нахији те побију више од 30 Ђуртиноваца, а остали се разбјегну и посакривају. Јаков потом намјести опет своје људе по Нахији шабачкој, као што су и прије били, и наплативши добро своју попутнину како од Мачвана што су Турке пропустили, тако и од шабачких Турака што су их примили, врати се с војском к Биограду.

Бећир-паша, дошавши к Биограду, устави се код Бијелих Вода; но пошто онђе посједи неколико дана и види да Срби, премда су му давали шта му је гођ требало, већ нимало не личе на рају цареву, намисли да иде у Биоград, из кога су дахије већ биле ишћеране, ево овако: знајући Срби да Гушанац с крцалијама својим само за новце служи и брани дахије, почели су му били још одавно тајно обрицати новце и Биоградски Пашалук да им изда дахије, и он је на то пристао и неколико је пута слао своје људе ноћу те су се о том разговарали и договарали са Србима; но будући да је у дахија било више војске него

у њега, зато није могао то одмах учинити него је чекао згоду. Тако кад се Бећир-паша с војском прикучи к Биограду, он научи своја неколика момка те се начине као да су дахијске уходе и отиду тајно те кажу дахијама да је он уговорио са Србима и с Бећир-пашом и с многим другим Турцима из Биограда како се Бећир-паша прикучи к Биограду да он са својим крцалијама учини јуриш у варош и да побије дахије, и Бећир-пашу, као царева везира, да пусти у град. Дахије то одмах вјерују, јер су се и сами тога бојали и, не знајући шта друго чинити, таман кад Бећир-паша дође на Бијеле Воде, њих четворица покупе своје благо, пак с неколико момака сједну у четокаик и побјегну низ Дунаво у Адакале а жене и ђецу оставе у Биограду. Како се они навезу на Дунаво, Гушанац одмах са својим крцалијама уђе у варош и похаравши и оплијенивши не само њихове куће и конаке, него и других ђекојих богатијих и мирних Турака, а зликовце и бећаре и бескућнике прикупивши к себи, начини се он сам, мјесто њих четворице, дахија биоградски.

Бећир-паша дакле, једно поплашен од Срба, а друго обрадован што су дахије побјегле из Биограда, крене се од Бијелих Воде и преко Врачара кроз српску војску, која је с обје стране пута била у врсте намјештена и пуцала му из пушака на весеље, отиде у Биоград. А како дахија нестане у Биограду, већ и бој престане по Врачару и Срби стану долазити у Биоград и доносити таин како Бећир-паша и Аги Асан-паша, тако и Гушанцу. Кад Бећир-паша каже кнезовима и осталим поглавицама српским да је већ мир: дахије су проћеране, а раја сад нека остави оружје, пак нека иду сваки својој кући

и нека на миру ору и копају као што су и отприје радили, онда му Срби одговоре да мира нема докле су гођ дахије у животу јер ће оне, макар ће биле, опет покупити војску и доћи те њих узнемиривати; него он, ако је рад правоме миру, нека гледа, макар на који начин да дахије, живе или главе њихове, дођу Србима у руке, да се јамачно увјере да њих више нема на овоме свијету. Кад то чује Бећир-паша, он одмах напише бурунтију Ибрахиму, управитељу адакалскоме, да је царска воља и заповијест: да он дахије, као царске противнике, живе или мртве, преда Србима; потом заповједи Реџепу, синовцу Ибрахимову, који се тада у Биограду десио, те и он уз ту бурунтију напише књигу стрицу своме и препоручи му да гледа то одмах да учини; па онда ту бурунтију с књигом Реџеповом преда Србима и каже им да је по њиховом човеку с неколико момака пошаљу у Адакале те ће им се дахије предати. Примивши Срби ту бурунтију, одмах одреде Миленка Стојковића, бимбашу Нахије Пожаревачке, са 40 момака, и пошаљу га с њом у Адакале. Кад Миленко дође према Ршави, он своје момке сакрије у шуми, а сам отиде у Адакале те преда Ибрахиму везиреву бурунтију и Реџепову књигу. Кад Ибрахим види шта му се пише, он каже Миленку да дође с момцима до вече, кад се смркне, те ће му он показати кућу где дахије сједе, па он последи нека ради с њима како му драго. Тако се Миленко врати к својим момцима, па их увече доведе у Адакале, а Ибрахим му покаже прстом једну кућу у којој су гореле свијеће у собама говорећи: „Ето, ту су дахије“. Онда Миленко с момцима опколи кућу и убије их сву четворицу, и главе им одсјече и донесе у Биоград. И тако се тобоже учини мир; и

да би се лакше заборавило све што је било, двор турски пошаље у Биоград другог везира (*Сулејман-пашу*), а Агу Хасан-пашу премјести на други пашалук.

Кад се већ са Србима као сврши посао, и Бећир-паша и Ага Хасан-паша стану се спремати да одлазе сваки на своју страну, онда Гушанац запита Сулејман-пашу: ко ће њему платити што је оно љето војевао са својим крцалијама јер, вели, да од дахија није примио ни паре; а Сулејман-паша му одговори да иште од Бећир-паше нека му он плати јер је њега цар одредио и послао да Србију умири и његова ће сад зато бити част и слава. Онда Гушанац навали од Бећир-паше искати плату, а кад овај немадичим да му плати, он у доњему граду постави око њега своје крцалије и каже му да оданде жив неће изићи док му не плати; а хазнадар Бећир-пашин, кога су такођер чували, некако се излаже у Земун, као да тражи новац у зајам, па оданде преко Сријема утече у Босну. Кад се Бећир-паша види у такој невољи, он стане Србе молити и заклињати да га откупе и избаве од Гушанца, и Срби се погоде с Гушанцем, но ни они нијесу имали свију новаца да му одмах даду, него му пола остану дужни и Реџеп се подјамчи за њих и даде Гушанцу свога брата Салија у залогу. И тако се Бећир-паша избави и под саму зиму отиде у Босну само с неколике стотине људи, а остала му војска готово сва пропадне у Србији: које Бошњаке и Херцеговце похвата грозница од доњоземских вода и помру у Биограду и око Биограда, које побјегну куд који на траг па их Срби побиију по селима.

Овога љета било се побунило у Пашалuku Биоградскоме 10 нахија, тј. Биоградска, Шабачка,

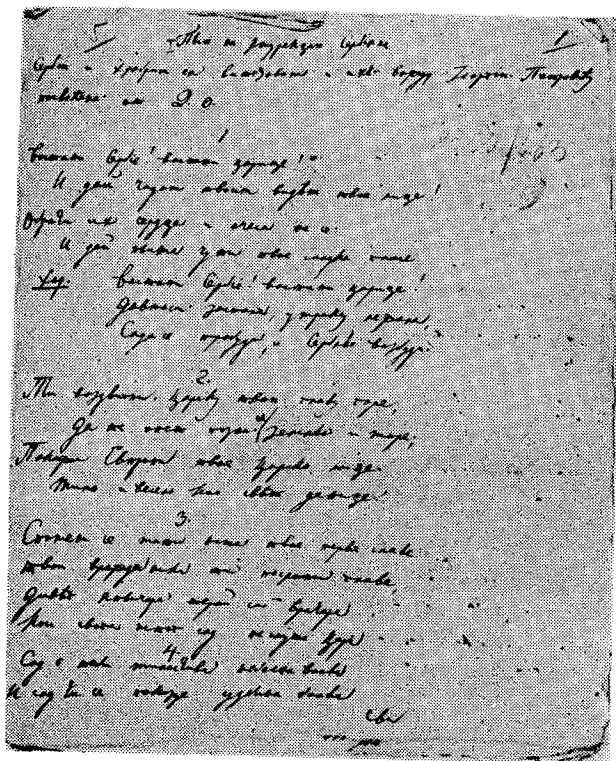
чка, Ваљевска, Рудничка, Крагујевачка, Јагодинска, Грочанска, Смедеревска, Ћуприска и Пожаревачка; и од Босанскога Пашалука двије кнежине Зворничке нахије: Јадар и Рађевина. А поглавице војничке, осим Црнога Ђорђија, најзнатније су биле ове: *Јаков Ненадовић*, из Нахије Ваљевске; *Јанко Катих*, из Биоградске; *Васо Чаратић*, из Грочанске; *Милан Обреновић*, из Рудничке; у Нахији Пожаревачкој *Миленко Стојковић* и *Петар Добрињац*; у Смедеревској *Ђуша Булићевић* из Азање и *Обрад Јаковљевић*; у Нахији Јагодинској *Стефан Јаковљевић*; у Нахији Шабачкој поп *Лука Лазаревић* и *Остоја Спуж* из Шапца. Станоје Главаш и Ђорђије Ђурчија били су на гласу само као *јунаци*, али нахија својих управо нијесу имали (као ни Спуж), него је Главаш ишао уз Ђорђија, а Ђурчија изнајприје уз Јакова а последије са својим момцима.

Послије смрти Ђурчијине дође у Лозницу *Мехмед-капетан Видаић*, који је с Бећир-пашом био пошао у Биоград, те он стане Јадране поново купити и преправљати да се бране ако би синовац његов, Али-бег, опет ударио с војском на Јадар; а пошто се Бећир-паша врати из Биограда и он се као помири с Али-бегом и с његовим братом, Капетан-пашом, и отиде у Зворник, а у Јадру постану два нова господара српска: *Антоније Богићевић* из Клубаца и *Јефто Савић* из Тршића. Они, с договором Јакова и Црнога Ђорђија, опет одвоје Јадар и Рађевину од Биоградскога Пашалука и учине с Турцима оваки мир: 1) да нема читлука; 2) они да плаћају Капетан-пашу харач и порезу, више ништа; а и ове дације они сами да купе; 3) они између себе да суде и уређују по својој вољи; 4) Турци

никаким послом да не иду по селима, осим спахије да изиђу једанпут у години да покупе њихов десетак и главницу; 5) да војска босанска, ако би унапредак пошла на оне Србе у Биоградском Пашалуку, не може ићи преко Јадра (да не би послѣје они Срби одоздо дошли и њих опет насилу подигли), него доље на Мачви да прелазе Дрину; 6) за знак да војска турска унапредак нити ће преко њих ићи доље на Србе, нити ће њима каква зулума чинити, даде им Капетан-паша свога рођака *Дервиш-агу* да сједи међу њима; а 7) за знак да они више неће пристајати с оним Србима одоздо, они пошаљу Капетан-паши у залогу неколико кметова и покупе између себе нешто оружја, те га у намастиру Троноши затворе у једну собу, а кључ даду Дервиш-аги (послије дођу некаки људи из Ваљевске Нахије ноћу те оно све оружје, ако је и рђаво било, однесу).

Кнезови и остали поглавари изнајприје изберу и поставе Црнога Ђорђија, као готово да им буде слуга; али он, добивши власт и силу у руке, стане владати и свима заповиједати господарски. Кад се ова буна овако срећно протегне и они виде да старјешинство доноси чест и славу и богатство, онда се сваки стане кајати што нији он старјешина; и ђекоји од ових већих нахијских старјешина стане радити, ако не може над свима бити старјешина, барем у својој нахији да му нико не заповиједа. Зато стану викати на Црнога Ђорђија да је он хајдук и да хајдук земљом и народом нити је кад управљао нити може управљати. А ниједноме од ових поглавица није тако било за невољу да се наочиглед сад одмах мрази око тога с Црним Ђорђи-

јем као кнезу Теодосији, јер он не само што је главно старјешинство од себе одбацио и Ђорђији наметнуо, него му Ђорђије мало помало и Нахију Крагујевачку, у којој су изнајприје обојица заповиједали, узме сву под своју власт. Зато се он у Пећанима (више Остружнице) свади с Ђорђијем и потегне из пушке да га убије, но пушка га превари а Ђорђије онда потегне те њега посред сриједе говорећи: „Којекуде, по души те —! кад си ти знао боље од мене уређивати и заповиједати, зашто си мене нагонио да се овога посла примам?“ А од осталих нахијских поглавица најстрашинији су били за Ђорђија Јанко Катић и Јаков Ненадовић: Јанко са својом памећу и с јунаштвом; Јаков пак (који није ни био на избору Ђорђијину) с именом свога покојнога брата и с Нахијом Ваљевском, која је између највећих у Србији, а уз то се још особито био понио и посилио што је прву џебану и прве топове из Њемачке добио и што је Шабац освојио. Ова су му двојица у свакој прилици показивали не само да он није већи од њих, него да није ни као они, али, једно, не имајући нужде ни узрока да се онако изблѣза свађају као кнез Теодосије, а друго, бојећи се колико један другога, толико сви Турака, остану на миру управљајући сваки својом нахијом. А како гођ што су ове нахијске поглавице викале на Ђорђија да је хајдук, тако су га и паше у Биограду држале само за харамбашу и кад су се о миру и о другим народним пословима разговарали, нити су га звали нити им је он ишао, него су онајвише ишли кнезови и знатнији кметови. Али Гушанац, или што је у том био паметнији од паша, знајући да је онај највећи господар који власт и силу у рукама

Вуков запис Доситејеве песме
о првом устанку

има, или што је виђео да Ђорђија тако презиру као и њега, највише се с њим договарао.

Срби су, истина, ову буну почели само из очајанија. О срећнијем напретку нико није могао ни сањати а камоли на јави мислити, него да се освете субашама и дахијама и, ако би како било могуће, да их проћерају пак да остану опет раја под владањем доброга царава везира као што је било и под Хаџи-Мустај-пашом; али сад, острвивши се тако срећно на турску крв и намамивши на пљачку и познавши сладост слободе и прости је народ изгубио вољу, а камоли поглавице, опет тако постати раја турска. Да се сами од Турака отети не могу, то су знали сви, него намисле да моле какога хришћанског цара да их тако помири с Турцима да плаћају одсјеком, а сами између себе да владају и заповиједају. Из различних тадашњих опстојатељства најпослије пристану сви да се пошаљу посланици у Русију. И тако у мјесецу августу, у оно исто вријеме кад су се с Бећир-пашом и с Гушанцем по Биограду мирили, одреде Петра Новаковића Чардаклију (родом однекуд с арнаутске границе, па уз Њемачки рат постао капетан у фрајкару српскоме и потом отишао у Њемачку, а сад, оставивши пензију, пребјегео опет у Србију), и Јаковљева синовца проту Матију Ненадовића и Јована Протића из Пожаревца, и пошаљу их у Петербург.

Тако се са свршетком ове јесени сврши прва година овога војевања. Поглавице српске своје топове мало сакрију а војнике распусте, те отиду сваки својој кући, али им закажу да буду свагда готови ако би се откуд каки Турци против њих појавили; а и они само по с неколико момака отиду сваки својој кући и стану чекати

какав ће им глас посланици из Русије донијети. Турака је у ових 10 побуњених нахија било само у Биограду, у Смедереву и у Шапцу. Смедеревци и Шапчани били су мало као под српском владом, а у Биограду је била сасвим влада турска као и отприје. И овај је нови везир (Сулејман-паша) само име носио, а Гушанац је, мјесто дахија, био прави господар. Он се побрати с Црним Ђорђијем, па пошаље неколико хатова и ћуркова на дар како своме побратиму тако и Јакову и Јанку Катићу; а Срби су њему давали сијена, јечма, дрва, оваца, говеда, меда, масла, а помало и новаца, и једнако су му ласкали да ће бити везир у Биограду.

[Даница за 1828, стр. 136—221]

ДРУГА ГОДИНА УСТАНКА

Како је мир прошавше године између Срба и Турака начињен, онако је и трајао. Српске поглавице одмах по Божићу стану се са својим момцима прикупљати к Биограду, и сам Кара-Ђорђије око малог Божића дође у Остружницу, као да се договарају с Турцима. А и за ова два-три мјесеца, што су тобоже у миру били, Турци се у Биограду заваде и побију између себе. Како год што се пре Гушанац надао да ће бити у Биограду везир, ако истера дахије, тако је сад мислио Реџеп за себе, ако истера Гушанца. А код Гушанца је у Биограду било неколико бимбаша Реџепових земљака (из Арнаутске); тако Реџеп преко свога брата Салија, који је код Гушанца био у залози, завади ове бимбаше с Гу-

шанцем и они, узевши Салија, са својим друштвом изиђу из града у варош и стану се бити с Гушанцем, но Гушанац их надвлада и истера из Београда савим. Сад се ове бимбаше посвађају између себе, бацајући један на другога кривицу што им је овај посао тако уназадак пошао, па сви навале од Салија искати новце. Чувши Реџеп шта се ради по Биограду, он одмах дође у Земун, те састави нешто новаца и даде овим својим земљацима, а за остало каже им да са собом поведу низ Дунаво брата његова Салија, док он све новце не састави и не да. Кад крџалије приме ове новце, они се поделе на двоје, па бимбаша Гатић са својим друштвом каже да они неће низ Дунаво, него хоће преко Шумадије на вилает, и зато навале те се наплате савим, па отиду куд су наумили; а Бећир-Баков и Али-Призрен с њиховим друштвом пођу са Салијом низ Дунаво. Како су ове крџалије из Београда истеране, Гушанац је одмах послао Србима бурунтију од везира београдскога: да их нипошто не пуштају кроз земљу, него све да их побију. Срби то једва дочекају, па ове крџалије што су пошле низ Дунаво не хтедну на Морави превести, него, потопивши сами скеле на другој страни, кажу им да су скеле покварене, него да чекају док се оправе. Тако ове крџалије (којих је било око три стотине) не могући прећи на десну страну Мораве, наместе се у Куличу, где им дође и Реџеп из Немачке. Утом и Јанко Катић, подигнувши неколико стотина људи из оближњих села Нахије Београдске, стигне на Кулич, као да крџалије прати и конаке да им готови. Кад се Катић и Реџеп на Куличу састану и стану се с коња разговарати, некакав Гушанчев крџалија, кога

је Гушанац са знањем и договором српским уз ове опремио да заметне кавгу са Србима, потегне из пушке као да убије Катића, но не погодивши њега, убије за њим Реџепова момка. Како та пушка пукне, крџалија одмах побегне уз Дунаво, а Срби онда скоче на Реџепа и стану видети да је то све његово масло и да он хоће на вери Катића да убије; и Реџеп, видећи да му правдање не помаже, једва некако уграби брата и једну ораницу, те утече у Немачку. Тако и бимбаша Бећир-Ђаков уграби једну ораницу и са седамнаест момака побегне низ Дунаво до ушћа млавскога, па оданде сам утече пешице, а друштво му све побију Срби онде. Ове пак остале крџалије поведу Срби из Кулича до Хасанпашине Паланке, па их онде ноћу побију све (у почетку месеца фебруарија 1805. године).

Српски посланици ударе преко Харкова, и онде нађу Теодора Филиповића, родом из Срема, из Руме, који је, свршивши у Маџарској школе и поставши доктор права, из Беча прошавше године са Чардаклијином женом био отишао у Русију и дошао у Харков за професора, но будући да му се, особито као јектичаву човеку, она земља није допала, зато стане молити посланике да би га изискали к себи, као за толмача и секретара, само да лепим и поштеним начином изиђе из Русије. Посланицима је таки човек управо требао, зато га драговољно изишту и, отишавши оданде с њиме, дођу у Петербург на Митровдан (1804. године). Из Петербурга у Србију дођу натраг прота Ненадовић и Јован Протић у почетку месеца фебруарија, а Теодор Филиповић чак испред Ђурђевадне, и сви отприлике с овим гласовима: „Да Срби пошљу посланике

у Цариград и да ишту од султана оно што су ради имати, а Русија ће, колико буде могуће, гледати преко свога елчије у Цариграду да би се њихова жеља испунила“. По овим гласовима Срби око Ђурђевадне учине скупштину у Остружници и одреде Стефана Живковића, који им је прошавше године из Земуна почео џебану давати, и проту из Шопића (из Нахије Београдске) да иду у Букреш, па оданде с Чардаклијом — који, како је отишао у Петербург, у Србију још није ни долазио, — у Цариград, да у име народа ишту од султана: да Срби турскоме двору плаћају одсеком за све дације, а у земљи сами да суде и да управљају; и да би им то тврђе и постојаније било, да им се допусти да се у све градове по Београдском Пашалуку метне српска војска да их она унапредак чува. Истина да Стефан Живковић, који је Турке познавао боље него ико други од Срба, проговори да ће Турци тешко градове дати Србима у руке, додајући још и то да Турци цариградски не броје у Србији градове само оне у којима се данас живи, него и Рам, и Кулич, и Борач, и богзна колико још пустих зидина у Србији има које су у Цариграду све градови записани и диздари њихове улефу једу; но други, доказујући да се код таквих силних Турака, који свога цара обично слушају по својој вољи, ни на каке уговоре ослонити не може док су градови у њиховим рукама, не допусте да се то изостави. На овој Скупштини састављен је и овај рачун од трошкова земаљских откако су се Срби стали бити с дахијама, и дат је посланицима да га у Цариграду покажу ако би Турци што споменули за лањске и овогодишње хараче и остале земаљске дације:

	грош. паре
Дато Ђушанцу (да изда дахије?)	180000 —
Дато опет Гушанцу за Бећир-пашу	95000 —
Трошка Бећир-пашина у Београду	40000 —
Дато Гушанцу за 120 његових крцалија	54000 —
Тројици везира и Рецепу док су били у у Београду дато у новцима и у заири	488090 —
Бећир-паши, кад је дошао из Босне и опет кад се вратио натраг, дато за трошак	130700 —
Већил-арч узео од кнезова	16500 —
Срби потрошили за храну и за џебану	850000 —
Дато Сулејман-паши и муасилу готових	200000 —
Опет дато с тавилима (квитамма)	71278 20
	<hr/>
	2135568 20

Утом двор турски, разумевши које од Бећир-паше, које с различних других страна да се Србија није умирила, него да су од раје постали господари и војници, и да се сад тек прави немир отворити може, препоручи карабогданскоме кнезу Мурузу да он гледа, не би ли како умирио Србе на овај начин: да се поглавицама даду кнезовски берати, па да живе мирно под добрим пашом, као што су, отприлике, и под Хаџи-Мустај-пашом живели. Примивши Муруз ову препоруку одмах одреди и пошаље у Србију спатара Василија Калигара и зографскога (из Свете Горе) архимандрита Серафима, који је био родом Бугарин и тада се налазио у Карабогданској, у зографскоме метоху Добровцу. Ови Мурузови посланици дођу немачком страном у Земун баш кад се скупштина у Остружници почињала, и

Срби им одмах одговоре да од тога мира сад не може бити ништа, јер они сами своје људе опремају у Цариград, ради тога посла.

Прошавше године остале су од Београдскога Пашалука три нахије које се нису биле побуниле, то јест: Пожешка, Ужичка и Сокошка. Срби су у овим нахијама били само на опазу да их Турци откуд не поробе и не похарају; а Турци су се у Нахији Ужичкој и у Сокоској били прибрали у градове, а у Пожешкој у Карановац,¹ где су се добро били утврдили. Ако и нису Срби ударили на ове Турке, они су цело лето једнако ударили на Србе, као помажући дахијама, а сад особито прибрали се к њима којекаки бегунци и протераници одовуд из предатих и попаљених градова и вароши, који су једнако овим побуненим Србима прегили, а по овим мирним нахијама чинили свакојаки зулум као и отпре; зато Срби, добивши сад надежду да ће њихова влада и господство остати, науме и договоре се на тој остружничкој скупштини да и ове три нахије присвоје к себи. И тако оставивши Катиха да се налази око Београда и да пази на Гушанца, с којим су још токорсе у пријатељству били, Кара-Ђорђије узме Васу Чарапића и Ђушу Вулићевића с нешто војске из њихових нахија и проту Ненадовића с топом и с једном кумпанијом из Ваљевске Нахије, те пређу у Нахију Пожешку и опколе Карановац, па оданде пошаљу књигу Фератагићу, паши новопазарскоме да он извади из Карановца своје људе, који су Карановчанима били дошли у помоћ, а с Карановчанима они како начине. Не дочекавши одговора на ову књигу, Срби ударе на Карановац,

¹ Данашње Краљево [прим. ред.].

но Турци их узбију и тако разбију да се српска војска готово сва разбегне и Кара-Ђорђе сам собом отиде у врбовку (да диже војску наново), а онде, с оно мало војске што се није било разбегло, остави оне друге поглавице. Утом, на српску књигу, Фератагић пошаље к Србима свога силиктара с братом владике новопазарскога да изваде све Турке из Карановца. Срби, имајући тако мало војске, не смедну ове посланике Фератагићеве пустити у свој логор, него их уставе на другом месту и, изишавши им на састанак, кажу за Кара-Ђорђија да је отишао по велике топове. Онда силиктар рече да пишу Кара-Ђорђију да се врати, да оне све Турке из Карановца изваде. Срби то једва дочекају и одмах пишу Кара-Ђорђију, те се врати и по млогом цењкању и погађању уговоре да Карановчани врате Кара-Ђорђијину некаку велику шешану, коју су Срби бежећи оставили, и да му даду једнога ата. И тако Карановчани, давши Кара-Ђорђију шешану и лепа кулатаста ата покривена црвеним чохом до копита, изиђу (на Петровдан) свим из Карановца и отиду у Нови Пазар, а Срби уђу у Карановац и попале све што је могло изгорети.

Кад се прота Ненадовић с Карановца врати с топом у Нахију Ваљевску, онда Јаков позове Милана Обреновића с Нахијом Рудничком и Хаџи-Мелентија, архимандрита рачанскога, с неколике стотине људи из Нахије Сокоске, те пођу на Ужице, у коме се некакав Омер-ага и Бего Новљанин, први дошавши онде прошавше зиме из Видина, а други из Босне, читаве дахије били начинили. Чувши Ужичани да Јаков иде на њих с војском и с топовима, они изберу између себе двадесет старих Турака, те их пошаљу преда њ

у гору Црнокосу да виде је ли то истина и да га питају куд се подигао и зашто. Кад ови Турци срету Јакова с војском у Црнокоси и, опипавши му топове својим рукама, увере се да нису дрвени, као што се у Ужицу говорило, него баш прави топови, они заплачу и стану га питати зашто он, као царева раја, иде да бије Ужице, царев град, и у њему царева Турке, који ником ништа нису учинили, и откуда му ти топови. А Јаков им одговори да он не иде да бије Ужице и у њему царева Турке, него иде да бије царева противнике и зулумћаре, Омер-агу и Бегу Новљанина, који цара не слушају и против његове воље раји му зулум чине и земљу узнемирују; и да му је цар те топове дао да такове залумћаре бије и истребљује, него они, ако су ради на миру остати, нека му предаду Омер-агу и Бегу Новљанина, па ће се он вратити натраг не избацивши ни пушке на Ужице. На то му Турци одговоре да они то не могу учинити, јер вера не подноси да брат брата преда душманину у руке (а да то вера и подноси, Омер-ага се ласно не би дао предати Србима у руке, јер је он имао момака и друштва па је заповедао Ужичанима; но Турци ови то нису смели казати, јер је међу њима било и Омер-агиних људи). Онда им Јаков рече: „Е добро, кад не можете, а ви идите у Ужице те кажите и Омер-аги и свим Ужичанима шта сте чули и видели“. И тако се ови Турци врате натраг, а Јаков с војском отиде за њима, те опколи Ужице са свију страна и, наместивши своја два топа на брду Татинцу, стане пуцати на њега; но пошто је читав дан узалуд пуцао, научи га некакав старац из Ужичке Нахије те увече премести топове на поље Крчарово (одакле су негда Немци Ужице узимали) и

оданде сутрадан (лицем на Илинден) другим топом запали кућу у Ужицу, и како су куће биле све дрвене и у летно доба суве, а на већу још несрећу турску дуне ветар, тако ватра за један час обузме сву варош: жена и деце стане дретка, и све повиче, и мало и велико, да се боље Србима предати него живи да горе. Онда Омер-ага и Бего Новљанин с нешто својих момака побегну из Ужица, а Ужичани изберу између себе тридесет старих Турака, те их пошаљу к Јакову да му даду педесет хиљада гроша и осамдесет атова, и да га моле само да их у граду и у вароши остави на миру а у Нахију се они унапредак ништа неће мешати, него он нека заповеда и уређује како му драго. Јаков, узевши радо те новце и атове, учини од њих исе свима својим војницима и поглавицама, и кнеза Алексу Поповића постави војводом над Нахијом Ужичком, па се врати натраг. Тако Срби и Ужичане предаду, као и Шапчане и Смедеревце, а Сокољанима, не могући ништа у ономе камену учинити, поставе само страже око Сокола да им Турци не би како штету учинили; а Нахија и Сокока остане под српском владом као и друге и постави јој се старешина Хаџи-Мелентије, архимандрит рачански.

БОЈ НА ИВАНКОВЦУ

Кад српски посланици дођу у Цариград и предаду Турцима своју молбу, Турци се упропасте видевши шта раја иште, па стану псовати и викати: „Шта ће раји градови? Ово није раја; ово су хајдуци“. Па онда њих сву тројицу под стражу, а цар постави нишкога Хафис-пашу бео-

градским везиром и заповеди му да дигне војску па да иде управо у Београд и земљу насилу умври. Кад се већ чује да Хафис-паша купи војску и опрема се јамачно на Србију, онда Живковић, који је знао добро и турски и грчки, стане говорити турској господи по Цариграду: „Сад цар шаље Хафис-пашу у Србију, а народ, не имајући од нас никака гласа, неће знати ни веровати да он иде по царској вољи и заповести, него ће помислити да иде сам од своје воље, па ће се побити с њиме, и биће триста јада наново; него пустите мене да идем у Србију, да кажем народу да је тако царска воља и да се не противе, већ да приме Хафис-пашу у Београд; а међутим ако се што сумњате, ево ова моја два друга нека остану овде док се ови послови не сврше и Хафис-паша срећно не дође у Београд“. Турцима се учини да Живковић има све право што говори и кажу му да се спреми и што брже да иде у Србију. Онда он отиде те нађе онде некаквог човека и препоручи му да разбира за Хафис-пашу и да долази кашто да обилази Проту и Чардаклију, па како се чује да се Хафис-паша с војском прикучује к Србији да их како ноћу изведе и сакрије где. Кад Живковић и то уреди, онда изиђе из Цариграда, па на врат на нос потрчи у Србију. На Ниш ваљада не смедне ударити од Хафис-паше или од других Турака који су га као рођеног Нишлију познавали, него удари уз Дунаво, но негде око Пореча ухвате га Редепови Турци и пођу да га убију, те се једва излаже и од смрти избави. Кад наступи у побуњену Србију, стану га људи сретати и питати како је, јесу ли што свршили, а он им почне говорити: „Добро, браћо, хвала богу, никад боље: цар нам даде све што смо хтели и

желели, и одреди нам Хафис-пашу са триста људи у Београд, само да се зна да је земља царска; него после дођоше гласови да је Хафис-паша накупио којекак своје породице и момака и беспослица неколике хиљаде људи, и тако место триста људи, подигао читаву војску: зато из Цариграда послаше мене напред да вам кажем и да гледамо: ако Хафис-паша дође са триста људи, да га примимо у Београд, ако ли поведе више, да се бијемо с њим, јер и он цара не слуша, како се по његовој заповести не влада“. Такове гласове Живковић посеје по народу куд гођ прође, а Кара-Ђорђију и осталим старешинама каже управо како је. Како ови гласови дођу у Србију, Срби одмах стану купити војску и Миленко и Петар похите с Нахијом Пожаревачком к Ђуприји, а Кара-Ђорђије стане прикупљати Нахију Смедеревску и Крагујевачку к Јагодини. Живковић пак, да омете и Гушанца да не би он међутим, кад војска српска отиде пред Хафис-пашу, изишао с крџалијама да пали и да хара и роби села отиде му у земунски контумац на састанак и, на питање његово што су свршили у Цариграду, каже му да су искали њега за везира и да су им га изнајпре били обрекли дати, па после Хафис-пашини пријатељи подвале новце и поставе Хафис-пашу: „И ето га, вели, иде у Београд, него сад не знамо шта ћемо чинити; шта велиш ти, Алил-ага?“ А Гушанац му каже да иду да га бију и да га нипошто не пуштају к Београду.

Хафис-паша накупи преко двадесет хиљада војске. Како до тада, ни прошавше ни ове године, још никака права војска није ударила на Србе, тако он не само што нимало није сумњао да ће их покорити, него повуче са собом млоштво

личина, којима ће поглавице везати и вешати, и неколико кола абених капица и малих бритвица: капице да разда народу место фесова и шалова, а бритвице место оружја. С оваком оправом и надеждом он у почетку месеца августа дође у Параћин и оданде одреди Смаил-агу Бањскога и још неколико Турака, те их пошаље да се разговарају с Миленком и с Петром, који су се са две хиљаде и пет стотина људи и с једним гвозденим топом били улогорили на Иванковцу, ниже Раванице. Његов је поздрав Србима био ово: да он низ Ресаву преко Нахије Пожаревачке иде у Београд, него да му гледају конаке да нареде и народ оружје да да и да буде раја као што је и био. Срби му на то одговоре: „Добро! ми смо чули да он иде у Београд и конаке смо му наредили, али не преко Нахије Пожаревачке, него на Јагодину и на Хасан-пашину Паланку, царским путем, куд су и досад везири ишли; а ове су нахије, с ове стране Мораве, похаране и попаљене и готово опустеле: људи немају ни сами шта да једу, акамоли војсци конаке да дају. За оружје пак, кад дође у Београд, гледаћемо; а ми смо раја царева ионако“. Хафис-паша као да је знао да га Срби маме у оне шуме и гудуре кроз које ваља проћи док се царским путем дође из Јагодине у Гроцку, није смео нипошто да се упусти да иде онуда, него још једанпут пошаље своје људе к Србима на разговор; а кад види да Срби држе једно те једно, онда рече: „Ја знам где је Београд нити треба хаждука да ми казују и заповедају којим ћу путем у њега ићи“. Па дигне војску из Параћина те удари на српске шанце на Иванковцу да их онако узгред очисти, да му не остају за леђима; и тако ударивши се ту, би-

ли су се од јутра до мрака, Турци једнако јуришајући, а Срби се бранећи. Турци освоје мали српски шанац, у коме је био и топ, а Срби опет, који нису били у шанчевима затворени, отму у шуми од њих џебану и у великом шанцу одрже се храбро; и Турака у јуришању толико изгине да се Хафис-паша готово уплаши и о Србима сасвим друкчије стане мислити. Како ноћ бој прекине, тако Турци заноће око шанца српскога. Тај исти дан дође Кара-Ђорђије у Јагодину са пет хиљада људи и са три топа и једним кубузом, и чувши да Хафис-паша неће царским путем у Београд, него да се бије с Миленком и с Петром, похита и он тамо; и таман кад Турци стану мало да почину од боја, дође им ухода и каже: „Ето Кара-Ђорђија на Мораву са десет хиљада војске!“ Турци помисле: „Шта ћемо сад? Кад ево овијех нема шака људи, па се не даду, и толике јунаке погубисмо око њих, а камоли сад кад стигне Кара-Ђорђије с толиком војском! Него бежи!“ Па онда место барјака које су били испобадали око српскога шанца, ударе полако шумнате гране (да не би Срби опазили где они беже, па да их не би потерали), и брже боље побегну у Параћин. Ту ноћ стигне и Кара-Ђорђије с војском на Иванковац и видећи да је Хафис-паша побегао у Параћин, опреме се ујутру и пођу сви за њим. И дошавши до Параћина, стану с некака брдељка из топова пуцати у варош и звати Хафис-пашу да изиђе на мејдан, да не пале варош која им ништа није крива. Кад то види и чује Хафис-паша, он одмах остави и Параћин и побегне чак у Ниш, где наскоро потом, које од срамоте а које може бити и од страха што је тај посао тако рђаво свршио,

и умре напречац. Срби пак, једно што су тада у договору и у пријатељству живели са Шашић-пашом из Лесковца, а друго, што још нису били наумили машати се других пашалука, не хтедну да уђу у Параћин, него се врате за градице Београдскога Пашалука. Ето тако Живковић и Хафис-паша сврше своје послове; а Проту и Чардаклију изведе онај пријатељ, као што је Живковић препоручио, и сакрије у некаку европејску лађу, те једва на другу годину дођу у Србију.

Како су Срби још прошавше године предали Турке у Шапцу и у Смедереву, нити су они више шта тражили од Турака ни Турци од њих; зато се ови Турци, особито уз Београце и уз друге Турке изокола, који су их једнако подбадали да се тако не подају Србима, опет мало посиље и у градовима стану владати готово као и пре. Срби, пак, такођер осилевши и већ готово завадивши се и с царем турским, стану гледати згоде и тражити узроке да опет на њих ударе и сасвим да завладају градовима. Утом Ђуша Вулићевић, старешина Нахије Смедеревске, дође у почетку месеца октомврија у Смедерево, па онде, напивши се мало, свади се с Турцима те га Турци убију. Срби то готово једва дочекају, па одмах подигну војску те опколе Смедерево и стану га бити из топова и палити из кумбара. Кад Турци виде да се не могу одржати, они се предаду Србима на веру, и Срби зликовце испрате низ Дунаво, а мајстори и други гдекоји мирни Турци остану у својим кућама по вароши да живе без оружја под српском власти; у граду пак Срби поставе своје страже и заповеднике.

УСТАНИЧКА СКУПШТИНА

Познато је већ како је Кара-Ђорђеје про-
шавше године постао главни старешина и коли-
ко су остале поглавице то његово старешинство
признавале. Ове је године, истина, и Кара-Ђор-
ђеје постао много силнији и као старешина у
земљи познатији, али су и остале поглавице ис-
то тако нарасле у својој слави и сили. Јаков,
покоривши Ужице и одметнувши Нахију Соко-
ску, назове се *заповедником Нахије Ваљевске,
Шабачке, Ужичке и Сокоске* и јавно стане Кара-
Ђорђеју поручивати да му, као старешина, не
прелази горе преко Колубаре; Миленко и Пе-
тар, особито после боја на Иванковцу, постану
доле преко Мораве самовољни господари; Милан
Обреновић, удруживши се с Јаковом и угледав-
ши се на њ, осим Нахије Рудничке притисне го-
тово и Пожешку под своју власт; Катић, Чара-
пић и Ђуша изиђу још на већи глас, које наново
показаним јунаштвом у различним бојевима с
Турцима које договарајући се око Београда у
различним догађајима, и сваки је у својој на-
хији управљао и заповедао по својој вољи. К
овоме још кад се узме да су ове све старешине,
као и њихове мање четобаше, биле само *војнички*
управитељи, а за приватне распре и судове по
селима да није било никакве одређене и призна-
те власти, онда се слободно може рећи да је на
сваком месту био онај *старији* који је био *јачи*.
Да би се у овоме, за свако друштво људско нај-
пречему послу, поставила каква уредба, прота
Ненадовић и Теодор Филиповић (који се у Ср-
бији звао *Божа Грујовић*), још како су дошли из
Русије, навале око Јакова да се постави *сенат*;
и тако сад после ових срећних бојева и напред-

них победа наговоре га те позове Кара-Ђорђеја
да дође о Великој госпођи у манастир Боговађу
да се о том разговоре и договоре. Но Кара-Ђор-
ђеје не хтедне отићи у Боговађу, него он дозо-
ве Јакова у Нахију Београдску, у село Борак, и
онде се сазову и остале знатије поглавице те
уреди да свака нахија избере по једнога поштена
и паметна човека, па ти сви људи да се састану
на једно место, да суде и пресуђују све веће рас-
пре и тужбе земаљске, и ето тако постане у Ср-
бији Сенат, који се у почетку највише звао *Си-
нод* или *Скупштина*; а на почетку (на коме су
били грбови Србије — под круном крст и чети-
ри оцила — и Тривалије — под круном свињ-
ска глава са стрелом забоденом у чело — који су
на среди свезани један за други и између њих
расте крин; одозго огрејало сунце и луче своје
спустило до круна, а доле испод грбова „1804“¹)
био је натпис „правителствующий совѣт серб-
скій“. Сенат се овај најпре намести у манастиру
Вољавчи у Нахији Рудничкој, но будући да он-
де у пустињи нити су имали сенатори шта јести
нити је ко долазио да се суди, зато се премести
у манастир Боговађу, а оданде после некога вре-
мена у Смедерево. Први су сенатори били она
тројица што су били у Русији, то јест: прота Не-
надовић, који је био као и президент од Нахије
Ваљевске, и Јован Протић, од Нахије Пожаре-
вачке, и Божа Грујовић као секретар или писар;
а после је дошао Вукоман из Нахије Јагодинске,
Аврам Лукић из Нахије Пожешке, Младен Ми-
ловановић из Нахије Крагујевачке, Јанко Ђур-

¹ Ја сад управо не знам: или је печат грађен
1804. године, или је та година зато метнута што се
онда почела буна.

Ђевић из Нахије Смедеревске и Милија Здравковић из Нахије Ђуприске.

Српске поглавице пристану и поставе Сенат, али управо нису знали шта ће то да буде; него су Јаков и Катић, и други гдекоји већи, мислили да Сенатом мало зауздају власт Кара-Ђорђијину, а Кара-Ђорђије је мислио да њиме плаши Јакова и Катића и друге који би му се противили; а сви су мислили да ће Сенат само којекаке ситнице судити, па и то онако како они хоће, а остало све да они сами уређују и заповедају по својој вољи; Божа пак и прота Ненадовић мислили су да Сенат буде највећа власт у земљи и да свима поглавицама заповеда у свачему. Тако је Сенат у Вољавчи и у Боговађи за она неколика месеца само судио, ако му је ко на суд дошао; али сад, наместивши се у Смедереву и уредивши своју канцеларију, стане се и у уредбе земаљске мешати и старати се мало помало да власт себи присвоји. Тога ради Божа и прота Ненадовић и београдски владика Леонтије (који је у почетку ове године [1805] изашавши из Београда остао међу Србима и у Смедереву се сад помешао међу сенаторе) наговоре којекако Кара-Ђорђија и остале поглавице да се опет у Смедереву учини скупштина, да се Сенат потврди и призна за највећу власт у земљи. Кад се та скупштина учини и у канцеларији каже се управо шта се хоће, онда Кара-Ђорђије, видећи да му се гледа власт из руку да узме, изиђе напоље па са својим момцима, којих је било више него у свију осталих поглавица, опколи ону кућицу где је Сенат био, и промоливши кроз пенцере пушке у канцеларију, повиче: „Напоље, курве, по души вас...! Јасно је у врућој соби уређивати и заповедати; него да вас видим сутра

у пољу, кад Турци ударе“. Катић, истина, проговори: „Бог с тобом, Ђорђије, шта је теби? Ниси ти полудео; ходи унутра“. Јаков, ваљда бојећи се од своје нахије тако далеко ићи и с Кара-Ђорђијем се у граду затецати, није ту био ни дошао, а сенатори и друге мање и страшивије поглавице оборе очи преда се; и тако се овај разговор прекине: Кара-Ђорђије и све остале поглавице остану као и досад, а Сенат и непотврђен за највећу власт стане се све више и више мешати у различне уредбе земаљске.

[Даница за 1834, стр. 25—54]

ОСВОЈЕЊЕ БЕОГРАДА

Срби пак одмах по Божићу (1806. године), опколивши наново Београд и Шабац и Ужице, ударе на све стране унапредак изван Пашалука Београдскога: Миленко Стојковић завлада Поречем, Петар Добрињац истера Турке из Параћина и из Ражња и Алексинца, Младен Миловановић освоји Крушевац и учини границу Јастрепцем, Радич Петровић и Милан Обреновић пређу у Нахију Новопазарску и у Стари Влах. Сад се отвори прави рат с Турцима. Турски цар заповеди скадарскоме паши Ибрахиму и босанскоме паши Већуру да покоре Србију. Ибрахим-паша дође на пролеће у Ниш са четрдесет и пет хиљада војске, а босански паша готово с толико на Дрину. Срби против Ибрахим-паше закопају Делиград на десном брегу Мораве између Ражња и Алексинца, а против Бошњака се упру на Мишару, и на оба краја одрже се храбро. Овога лета у бојевима око Дрине изиђу на глас

Паја Јовановић: Бој на Мишару

нове војводе и јунаци: Стојан Чупић, Милош (Стоићковић) Поцерац, Милош Обреновић, Петар (Николајевић) Молер, Лазар Мутан, прота (Никола) Смиљанић и Цинцар Јанко.

Кад Турци виде да се Срби тако држе, а с друге се опет стране прикучује рат с Русима, они поруче Црном Ђорђију да пошаље неколика човека у Цариград заради мира, и да ће им се дати што год за право нађу. Црни Ђорђије пошаље Петра Ичка, бившега негда турског толмача код некакога елчије у Европи (чини ми се у Берлину), и још два кнеза, те које с помоћу ондашњих турских опстојатељства, које с помоћу Ичкових пријатеља и знања турских обичаја и политике, уговоре мир: да Срби плаћају турскоме цару у име свију дација хиљаду и осам стотина кеса на годину (као што су онда грошеви ишли, око 500.000, а као што сад иду једва 180.000 форинти у сребру), и у Београду да седи царски муасил (комендат) са сто и педесет Турака; а они сами између себе да суде и уређују како им драго. Турци ово ласно обреку и муасила пошаљу у Смедерево, али ферманом потврдити врло су се накањивали; које зато које за друге различне узроке, од овога мира не буде ништа, него се опет отвори рат у коме Срби постану руски сојузници. Срби 30. нојемврија узму београдску варош на јуриш, а у почетку 1807. године натера Гушанца глад те им и град преда, а он са својима отиде низ Дунаво. Пошто се преда Београд, преда се и Шабац. Срби у обадва ова места учине од Турака триста јада. Потом српске старешине оправе посланике (Петра Чардаклију, Аврама Лукића, сенатора Нахије Пожешке, и сенатскога секретара Јеремију Гагића) у Карабогданску те доведу у Београд рускога дјелствитељ-

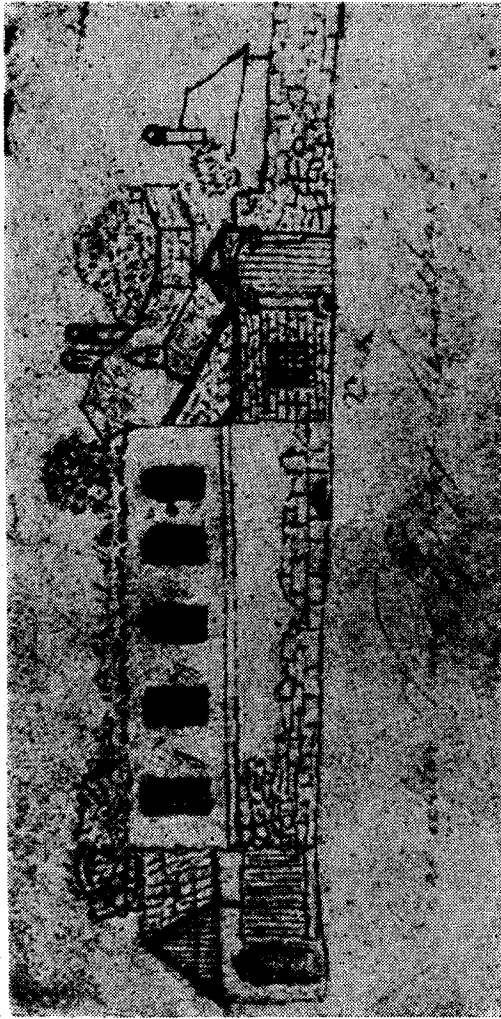
нога статског совјетника *Константина Константиновића Родофиникина*, које ради различних договора које (и највише) да би се народ ослободио и о покровитељству руском уверио.

У почетку пролећа Јаков Ненадовић изиђе у Јадар те опет подигне Јадране и Рађевце и закопа шанчеве у Лозници и на Јагодњи (у Рађевини) против Бошњака; потом је узалуд огледао неколика пута да подигне и босанске Србе. Милан Обреновић опколи и освоји Ужице. Миленко Стојковић пређе из Пореча у Крајину те се улогори на Штубику, а кад га онде опколе све војске турске, које су око Видина против Руса стајале, дође му одозго Кара-Ђорђије; а из Каравлашке руски генерал-мајор *Исаијев* у помоћ, те се ту први пут састану Срби с Русима и, разбивши Турке срећно, опколе Неготин; но потом се опет Исаијев подјесен врати на леву страну Дунава, а Миленко преко планине к Поречу. На Дрини су овога лета Бошњацима и Французи помагали, али се Срби одрже, премда изгубе неколико знатних људи, и сам се Јаков врло рани у ногу; на Делиграду је већ лакше било јер је главна турска сила морала против Руса ићи.

Прошавше године Јанко Катић и Васа Чарапић погину (први узбијајући Бошњаке, а други узимајући Београд), а Јаков мало ослаби; тако Кара-Ђорђије остане прави господар и стане се потписивати *верховни вожд*. Сенат је, истина, све већу и већу власт добијао, али опет против Кара-Ђорђијине воље ништа није смео говорити ни чинити. Ове је године војска српска била већ доста уредна. Истина да је било неколико великих старешина, који су по неколике *нахије посвајали*, али је опет свака *нахија* имала свога *комендата*, свака *кнежина* војводу сва-

ки срез великог, а свако село малог буљубашу. Знало се колико која *нахија*, *кнежина*, срез и село може имати војника. Свако је село имало неколико одређених људи с коњима, који су (двапут у недељи дана) војницима од њихових кућа носили храну, макар они где били, н.п. из *Нахије Грочанске* у Лозницу или у Делиград (ови су се људи звали *коморције*, а њихови товари *коморе*). Старешине су морале у шанчевима држати по нешто хране ако би Турци на неко време пресекли пут *коморама*. Бећари и тобџије имали су одређену плату и храну. Топова је било доста по шанчевима где је год требало. Сваки је војник имао дугу пушку, а многи и по два пиштоља (или барем један) и велики нож; Сенат је набављао барут и олово, те су се *фишеци*, као и *кремење*, војсци уредно раздавали. Свака је *кнежина* имала по неколико гвоздених лопата ради *копања шанчева*.

За годину 1808. учине Руси *премирје* и за Србију; зато се место војевања стане *којешта уређивати* по земљи. Још како је Београд узет, Сенат је у њега пренешен из Смедерева и потпуњен сенаторима из новодобијених *нахија*. Он стане одмах издавати различне уредбе, н.п., за новце (како ће ићи), за попове (по колико ће им се плаћати за њихове службе), за десетке (да се скупљају у градове и у шанчеве) итд. Да би судови били уреднији, а војводе да би се само о војсци старале, постави се у свакој *нахији магистрат* од три човека (президента, присједатеља и секретара) а у сваком селу по два *кмета*. Мале се школе у Београду умложе, особито за *покрштену Турад*, и подигне се *Велика школа*, какове Срби пре нигда нигде нису имали (нити је данас где имају). Пограде се *барутане* на не-

Зграда Правитељствувјушгег совјета у Београду

колико места; стана се копати олово; почну се у Београду лити звона, па и топови. Да би се каса обогатила, одреде се људи да продају турске миљкове по Београду и по другим местима. Поред тога се једнако преправљало за рат и војска се стана учити ексерциру по европски. — Истина да ова нова српска држава у овој години још није била најпространија, али је била у највећој сили и цвету и у надежди за напредак. Но у само то време сејало се већ семе за будућу несрећу. Кара-Ђорђе и Младен Милановић (по правди само сенатор Нахије Крагујевачке, али с помоћу своје речитости и богатства готово господар од Сената и дахија у Београду) заваде се с Родофиникином; а на Кара-Ђорђеја устану готово све веће старешине да му Сенатом ограниче власт.

ДЕЛИГРАД

Кад у почетку пролећа 1809. године изиђе време премирју, Срби, преправљени као никад досад, ударе на Турке са свом силом на четири стране: кнез Сима Марковић (место Јакова, који је од ране још храмао) преко Дрине, да побуни Босну; Милоје Петровић на Ниш; Миленко Стојковић низ Дунав, да се саставе с Русима; а Кара-Ђорђе и Милан Обреновић на Сеницу, да се саставе с Црногорцима и да одвоје Босну од Цариграда. Војске ове на три стране поступе срећно унапредак: преко Дрине, испод Зворника опколе Јању и Бељину, а више Зворника Сребрницу и Вишеград и ухвате босанске планине на обе стране; Миленко, начинивши на Текији шанац против Адакале, пређе преко Миро-

ча те освоји Брзу Паланку, и, саставши се с Русима, опколе Кладово; Кара-Ђорђевије, разбивши на Суводолу силнога пећког пашу, освоји Сеницу на јуриш и преко Васојевића и Дробњака састави се с Црногорцима, потом опколи Нови Пазар и варош узме на јуриш, а Турци се затворе у град. Но од Ниша се догоди несрећа која то све поквари. Војска се на овом крају подигне из Делиграда к Нишу и најближи шанец начини на Каменици (по сата од Ниша), а чете отиду чак иза Ниша. Руси се, ваљда због болести и смрти фелдмаршала кнеза Прозоровскога, задрже те не пређу одмах преко Дунава; зато сва турска сила, која је по Бугарској против Руса стајала, нагрне к Нишу против Срба. А још на већу несрећу, новопостављени комендат Милоје Петровић и дојакосњи на овоме крају комендат Петар Добрињац, не само што нису били у љубави и у договору, него се уза њих и остале све главнице разделе на две стране. Један дан, баш када је Петар с коњацима био отишао на Гургусовац¹, ударе Турци са свом силом на српски шанец на Каменици, у коме је било око три хиљаде људи, и то понајвише из Ресаве. Управо је сад тешко пресудити: или српски војници из других шанчева овима без коњика нису могли помоћи или Милоје није хтео да им се помогне, еле су они гледали како Турци на ове јуришају и ови се бране. Кад Турци својим мртвацима напуне ендеке, и живи преко мртвих навале у шанец и стану се клати и чупати са Србима, онда комендат од шанца, ресавски кнез Стефан Синђелић, потегне из пиштоља те запали џебану и с млогим Турцима и с оно Срба што је још било

¹ Књажевац [прим. ред.].

Кад Срби 1807 године напустише
власту своју распоредивши ишли
пашамазу Бугарскога, Миланко
Савојковић, старешина наше
Потрареватке, одреди се у крајину
Величку, да би како и ону
страну продрво до Дунава и отво
рише пут између Руса и Срба.
Прешавши он тога пролећа
преко планине Мирота, направи
шанец у крајинскоме селу
Швајдику. Руси су тек до тога
дола браво мало војско и мали
горе преко Олше, а још мале
отуда око Дунава; за то Визнич
ки Мира паша и Турчану Алија
и Кара-Ђорђевије и Дели Кадрија
и Смаил бег Сепоски, са својим

Вуков текст о заједничком ратовању
Срба и Руса у првом устанку

око њега одлети у ветар. Тако пропадне овај сав шанац, осим неко десетак људи који су се међу Турке умешали и остали. Кад то виде Срби из других шанчева, они оставе и шанчеве и топове па побегну к Делиграду, а Турци се наклопе за њима, те и од њих многе побију и растерају. Зато се и Кара-Ђорђије и кнез Сима и Миленко измакну за своје пређашње границе, па онде оставе само граничне нахије да чувају, а они с осталом војском потрче к Делиграду. Но при свему томе Срби оставе Делиград (прва војска српска које изгинула које се поплашила и разбегла, а Турака се скупило око осамдесет хиљада па узели мах) и пусте Турке десном страном Мораве на Дунаво, а они се на левој страни утврде и једва их уставе. Тада отиде Родофиникин с Петром Добрињцем и са сенатором Нахије Пожаревачке Јованом Протићем, из Београда у Панчево и оданде у Каравлашку. Утом, српском срећом, кнез *Бакратион*, примивши главну команду по смрти кнеза Прозоровскога, удари с војском преко Дунава у Бугарску, те се Турци врате натраг и Срби опет отиду у Делиград. И тако Срби после толике штете у људма, и што је низ Мораву све похарато и попаљено, једва ове године остану у лањским границама. Сад се развију плетке (интриге) и међусобна протеривања, бацајући кривицу један на другог. Јаков пред Божић доведе у Београд на скупштину преко шест стотина људи из Ваљевске Нахије те истера из Сената Младена, наруши дојакошњи Сенат отпустивши многе сенаторе, као да им се нема чим плаћати, и он се начини први у Сенату; Милоје се избаци из службе и истера се из Београда у Остружницу; Миленко Стојковић, Милан Обреновић и Хаџи-Мелентије (архиман-

дрит манастира Раче и комендат Нахије Сокоске) изабери се да иду као посланици у Каравлашку, у руски главни квартир да гледају унапредак за срећу народну, а особито да ишту што војске руске у Србију. Миленко, отишавши у Пореч, пошаље у Каравлашку другога место себе, а он се онде с бећарима затвори против Сената и Црнога Ђорђија; но кад му нестане новаца, и бећари се стану против њега бунити, онда се опет помири са Сенатом и с Црним Ђорђијем.

Године 1810. одреди главнокомандујушти граф *Каменски* генерал-мајора графа *Цуката* с неколике хиљаде руске војске да пређу у Србију; зато и Срби с подоста војске дођу на Дунав, ниже Брзе Паланке те га сретну и потом сви заједно протерају Турке с Прахова, освоје Неготин, Брзу Паланку, Брегово и Кладово, и опколе Адакале из српске и из влашке стране. На другим крајевима није било ни спомена од стругања унапредак, него се само гледало да се одржи на дојакошњим местима; а најстрашније је било од Ниша, на коме се крају лањска несрећа још јавно познавала. Кад *Рушић* (*Хуршид*)-паша под јесен навала опет да продре низ Мораву, граф *Цукато* пошаље полковника графа *Орурка* с руском војском Србима у помоћ, те Турке на Варварину славно разбију и узбију у Ниш. Тада је граф *Орурк*, идући уз Тимок к Србима, отео од Турака Бању (која је још од 1807. године била у Срба, па је лане после пропасти на Каменици и Делиграду морала оставити Турцима), а враћајући се натраг — Гургусовац, и обоје предао Србима.

Ове су године Срби имали под својом владом целу Србију уздуж, од Дрине до Тимока (и још преко Тимока комадић Бугарске иза Гургу-

совца до некаких планина). Остале границе, од јужне стране, не могу се засад *извесно* назначити. Од нишке је стране била граница реком Топоницом (око три сата до Ниша), иза Крушевца планином Јастрепцем, из Јастрепца планинама у Ибар, па уз Ибар готово до Новог Пазара; од Сенице планином Голијом, па доле (иза Ужица) Златибором и Ивицом у Дрину.

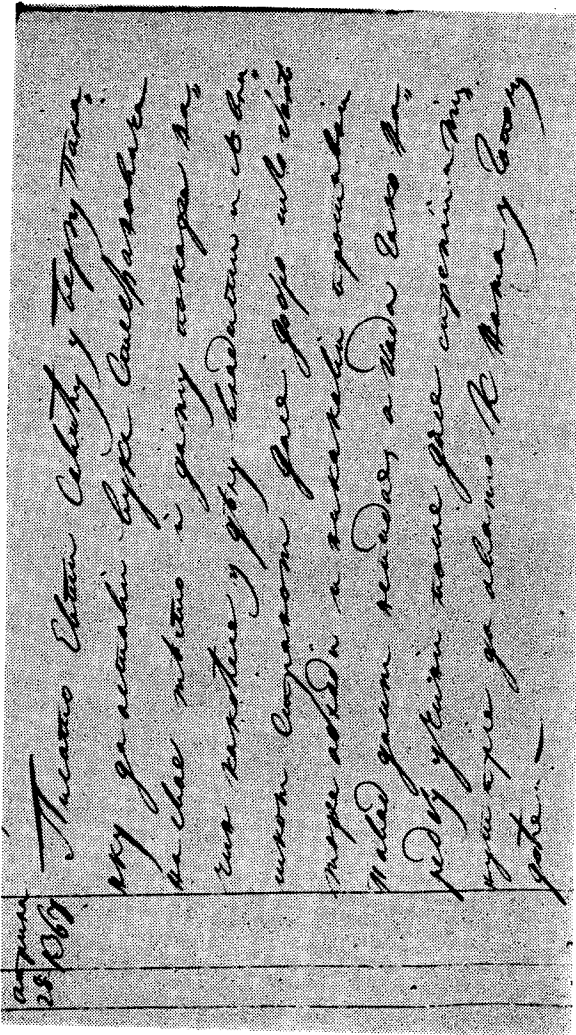
Милан Обреновић врло је испочетка држао страну Црном Ђорђију, али се ове године мало помало сложи с другима и постане његов највећи противник. Он је ово лето био у Крајини код графа Цуката; пред јесен отиде с графом Орурком на Варварин и оданде кући у Брусницу; потом се опет врати у Крајину и оданде отиде у Букреш¹, у главни руски квартир да гледа барем један полк руске војске да доведе у Београд. Из Букреша пошаље он Кара-Ђорђију свога секретара Лазара Војиновића као курира с писмима. Војиновић исказе Кара-Ђорђију све по реду што је знао да Милан, у договору с Миленком и с Петром и с многима другим, против њега ради и мисли. Пошто се Војиновић врати с писмима од Кара-Ђорђија и дође к Милану у Букреш, Милан се наскоро потом разболи и умре (на концу 1810); зато су сви Миланови пријатељи, и сами његови момци, који су око њега били, мислили и говорили да је Кара-Ђорђије Војиновића наговорио и поткупио те је он отровао Милана.

Главномандујушти, на прошенија српских посланика, одреди у Београд *Нејшлотски пјехотни полк*, и по смрти Милановој пошаље га у Србију.

¹ Букурешт [прим. ред].

Црни је Ђорђије све знао шта су наумили Миленко, Петар, Јаков, Вујица Вулићевић (брат убијенога и Смедереву Ђуше) и Лука Лазаревић и уз њих друге гдекоје мање старешине; зато да би ове велике старешине, од којих су гдекоји по неколике нахије имали под собом, ослабио, а мање војводе да би на своју страну добио и против њих употребити могао, уреди на скупштини у почетку 1811. године: 1) да су све војводе једнаке и ниједан никога другога да не слуша осим Сената и верховнога војда или од њих (у време рата) постављенога комендата; 2) Јаков Ненадовић, Миленко Стојковић, Петар Добрињац и кнез Сима Марковић да оставе своје нахије (које су сад раздјељене на многе војводе) и да иду у Сенат; 3) унапредак да буде у Сенату само шест сенатора: а) *попечитељ војених дјела* (Младен Миловановић); б) *попечитељ иностраних дјела* (Миленко Стојковић); в) *попечитељ внутрењих дјела* (Јаков Ненадовић); г) *попечитељ судејских дјела* (Петар Добрињац); д) *попечитељ народне касе* (кнез Сима Марковић); е) *попечитељ духовних дјела и народнога просвјетенија* (Доситеј Обрадовић); 4) од неколико дојакосњих сенатора начини се *Велики народни суд*, у коме ће президент бити попечитељ судејских дјела; 5) ко не пристане на ову уредбу, онај да се истера из земље. — Миленко и Петар, очекујући поменути полк руске војске (без које нису хтели у Београд доћи), задрже се те не стигну на ову скупштину; Јаков дође до Палежа¹, пак, онде, разумевши да они неће стићи, учини се болестан, а на скупштину пошаље свог сина. Кара-Ђорђије пак, свршивши што је

¹ Обреновац [прим. ред].

Из Карађорђевог Деловодног протокола (о Вуковом
наименовању за команданта Брзе Паланке)

хтео, одмах заповеди војводама да иду сваки на своје место да их онде не би застао Миленко и Петар, који су се с руском војском већ били прикучили. Миленко и Петар дознали су још у путу шта је свршено на скупштини; зато, како дођу у Београд, навале да ту уредбу покваре, Младена и Југовића сасвим да истрајају из народних послова и потом Кара-Ђорђију власт да ограниче; али за тај посао они нису имали за собом никакве друге војске осим Хајдук-Вељка са седамдесет бећара. Кад они дођу у Београд, дође, истина, и Јаков, но он, које што је међутим узео Младенову кћер за сина, које што му ни место у Сенату није било сасвим неповољно, а син му опет војвода постављен, удари натраг. Вељку Кара-Ђорђије поклони неколике стотине лужката и војводску диплому, па изнесу некако лажљиво писмо, као да су Турци ударили на Бању, те га оправе из Београда на границу, а Миленко и Петар остану само с неколико слугу. Сад је Кара-Ђорђијина брига само још била да дозна да ли управитељ рускога полка, полковник Бала, с којим је Миленко у једној кући седео, неће помагати Миленку и Петру. Један дан позове Младен на ручак и Кара-Ђорђија и Балу (са свима руским официрима) и Миленка и Петра. После ручка, пред саму ноћ, отпрате сви Балу и Миленка на њихов конак, па се онде сваде Кара-Ђорђије и Миленко и Кара-Ђорђије повице на момке да отпашу Миленку сабљу, па да га затворе. Кад Бала стане молити Кара-Ђорђија да то не чини, онда Кара-Ђорђије скине капу, па закуне Балу хлебом царевљем да му каже: је ли он дошао да брани Миленка од њега. Бала му на то одговори да он нити је дошао да брани Миленка од њега, ни њега од Миленка,

него га је његов старији послао у помоћ народу српскоме против Турака, а под његову (Кара-Ђорђијину) заповест. Сад је Кара-Ђорђије на коњу. Он благодари Бали како је најлепше знао и пође да га пољуби у руку место цара, но Бала му не дадне руку, него се пољубе у образ; потом остави Миленка на миру. Сутрадан пошаљу се и Миленку и Петру сенаторске дипломе с потписом сенатским и Кара-Ђорђијиним; а кад их они тај исти дан после подне врате натраг с писменим одговором да на то не пристају, него ако не могу остати у њиховим дојакошњим службама, а они ће ићи у њихова села (где су се родили), па ће онамо живети као и остали људи, — други дан им се одмах пошаљу сентенције да се изгоне из земље и да могу поћи куд они хоће и узети са собом све своје што се год може понети. Кад они потом кажу да хоће у Каравлашку, онда их Срби и козаци отпрате поред Пореча и Кладова (одакле узму своје фамилије и ствари) и испрате преко Дунава.

СЛОМ

Овога лета (1811) Срби су држали своје границе против Турака као и досад и, осим бојева око Дрине и Делиграда, тукли су се с Русима заједно око самога Видина; а Нејшлотски полк није ишао никуд из Шапца и из Београда. Кад Руси овога лета притесне врло Турке доле око Дунава, онда двор турски (може бити по наговору францускоме) понуди Црнога Ђорђија преко Рушић-паше, који се тада у Нишу налазио, да се умири с Турцима, а турски ће цар дати Србији права као што има Каравлашка и Кара-

богданска и он ће остати кнез (бег) у њој; за тврђу и постојанство овога писао је Рушић-паша да ће бити јемац Наполеон; ако ли Србима он није по вољи, а они нека изабере коју хоће европску државу, осим Русије, с којом су Турци тада рат имали. Црни Ђорђије ово писмо Рушић-пашино пошаље у Главни руски квартал и, добивши отуд одговор, отпише Рушић-паши да он сад већ не може начинити мира за Србију, него како два цара (руски и турски) сврше, онако ће бити.

Године 1812. начине Руси с Турцима у Букрешу мир, у коме се за Србе учини да им турски цар опрости, а они њему да се предаду, шанчеве по крајини да сруше, топове и остале војничке ствари да свуку у градове и Турцима да предаду; а они између себе сами да суде и Турцима одсеком да плаћају. Но колико ће Срби Турцима плаћати и како ће они даље између себе живети, то се не прекине на миру него остале да Срби и Турци особито сврше¹. Зато Црни

¹ Саобразно ономе што је утврђено четвртим чланом уводних тачака, иако и нема никакве сумње да ће Светла Порта као и увек показати благост и великодушност према Српском народу, као према народу који је тој држави одавна потчињен и данак јој плаћа, ипак с обзиром на учешће које су Срби узели у догађајима овога рата, признаје се за умесно да се утврде посебни услови за њихову безбедност. Услед чега Светла Порта даје Србима опроштај и општу амнестију, и они ни на који начин не могу бити узнемиравани за своје прошле поступке. — Утврђења која су они где подигли у земљама у којима су насељени, а која онде раније уопште нису постојала, разрушиће се, пошто за будуће постају непотребна, а Светла Порта завладаће као и пре свим утврђењима, паланкама, и осталим утврђеним местима која су свагда посто-

Ђорђе је те исте године ујесен, после скупштине у манастиру Враћевшници, пошаље посланике у Цариград. Но док ови српски посланици стигну у Софију, Французи турску политику окрену сасвим друкчије, велики везир дојакошњи збаци се, а Рушић-паша постане на његово место и прође из Ниша у Шумљу. Тако српски посланици дођу од Рушић-паше из Ниша опет Рушић-паша у Шумљу. Рушић-паша их пошаље у Цариград; но онамо их нико није хтео на погледати, него их опет врате к Рушић-паша у Шумљу, где дођу онај исти дан кад је Рушић-паша посекао кнеза Муруза и још једнога турског дипломатика, који су мир с Русима у Букрешу закључили. У Нишу је био Рушић-паша српске посланике доста добро примио; али сад окренуо и он другу и каже им управо да Турци не могу са Србима наново мира правити, већ нека положе оружје и нека се предаду, као што су Руси за њих свршили; а за остало је после ласно. Уз

јала, артиљеријом, ратном муницијом, и осталим предметима и ратним материјалом, и она ће онде увести гарнизоне по свом нахођењу. Али да ови гарнизони не би Србима чинили никаквих неприлика које би биле у супротности са правима која им припадају као поданицима, Светла Порта ће, руковођена осећајем милосрђа, предузети у том циљу према народу српском мере потребне за његову безбедност. Она ће поклонити Србима, на њихове молбе, исте олакшице којима се користе њени припадници на Архипелашким Острвима и у другим крајевима, и даће им да осете њену великодушност, препустивши њима самима да управљају својим унутрашњим пословима, одредивши величину њихових дажбина које ће примати из њихових сопствених руку, и, најзад, решиће сва ова питања заједнички са народом српским". (Превод из *Вукове књиге*, II, Српска књижевна задруга, књ. 249, стр. 37).

то им још дода да то већ није његов посао, него да је одређена особита комисија која ће тога ради скоро доћи у Ниш, куда и они ваља да иду. Кад дођу у Ниш к Челеби-ефендији, као тога ради одређеноме дипломатику из Цариграда, он им каже оно исто што и Рушић-паша; онда се они врате у Србију да кажу шта ишту Турци. Потом Црни Ђорђе о Новом лету (1813. године) сазове у Београд све војводе на скупштину, те се изберу други посланици (*Јефто Савић*, иначе *Чотрић*, бивши сенатор Нахије Зворничке, *Живко Константиновић*, војвода кладовски, *Илија Барјактаровић*, војвода параћински и *Гаврило Николајевић*, секретар Великога суда народног) и пошаљу у Ниш к Челеби-ефендији. Ови су посланици српски у име народа искали од турскога цара, преко Челеби-ефендије и њему подручне комисије, ово:

1) Да српска влада остане до оних места на којима су онда српске страже стајале.

2) Да турски цар призна Црнога Ђорђа за кнеза или бега од Србије и да га потврди ферманом.

3) Да турски цар потврди ферманом српски Сенат који ће управљати земљом и народом.

А они су за то обрицали турскоме цару:

1) Да ће му бити покорни и верни.

2) Да ће, за знак да је земља царева, примити у Београд царскога муасила или пашу с онолико Турака колико се онде сад уговори.

3) Да ће уредно цару плаћати на годину одсеком колико се сад одреди и да ће те новце, по царској вољи, или давати у Београду одређеноме царском чиновнику или их сами слати управо у Цариград.

4) Да ће они, ако би кад турски цар имао рат с неком државом, помагати бранити своју земљу с онолико војске колико се сад уговори и да ће свагда у таким догађајима бити цару верни.

5) Да ће царске градове, као највеће његово добро, они чувати; а у рату ако их сами не би могли бранити, онда ће искати помоћи од цара. Што се пак тиче градскога поправљања и других трошкова, то сад да се одреди: или ће бити на српски рачун или на царски.

Турци су пак искали:

1) Да се сви шанчеви по Србији сруше, топови да се свезу у градове и предаду Турцима, а народ не само да преда Турцима оружје, него и атове и ратове.

2) Да се Турци опет населе у градове и у вароши и паланке, и да им се врати све што је њихово било, као н.п., њиве, воћњаци, куће, воденице итд.

3) Да Срби остану царева раја као и пре што су били, и по земљи да се поставе турски судови и остале управе као и пре што је било; а ко то не би могао или хтео поднети, онај нека иде из Србије куд му драго.

Кад обе стране покажу ова своја искања и виде да су тако раздалеко, онда се српски посланици врате у Србију да кажу Црноме Ђорђију шта Турци ишту, а Челеби-ефендија обрече да ће и он јавити цару шта Срби ишту.

Утом су се Турци једнако преправљали к рату, зато се турска комисија премести из Ниша, као с границе, у Софију, одакле Челеби-ефендија опет пише Црноме Ђорђију у месецу мају

(1813) да још једанпут пошаље посланике у Софију.

Видећи Срби како се Турци страшно преправљају к рату и закључујући из тога да не мисле ништа попустити, они сва своја пређашња искања саставе у два члана и оправе их по оним истим посланицима у Софију. Чланови су ови били:

1) Да им се не узме ситно оружје, то јест: дуге пушке, пиштољи и ножеви (велики), ксје су они свагда под турском владом носили.

2) Да се истерани из Србије Турци више у њу не враћају са женама и децом, а у Београд ће примити пашу с одређеним бројем војске, која ће се с договором пашиним разделити и по другим градовима. — А за остало све Срби кажу да ће се наместити и уредити.

Турци ни сад не попусте ништа од онога што су пре казали; али опет обреку да ће Србима одговорити док јаве у Цариград. Тако се српски посланици опет врате у Србију.

Турци су с овим договарањем гледали само да растегну време док се боље спреме и док виде шта ће бити у Германији од Наполеона, који их је једнако подбуњивао да покоре Србе и да ударе на Аустрију, да она не би могла помагати Русима и Праизима против њега.

И Срби су се једнако преправљали за рат. Од свега је најзнатније што је Кара-Ђорђије био навалио да се покваре сви шанчеви по граници и да се оставе сви крајеви до планина (тако и само Кладово и Неготин), па да се војска ловуче у планине и тако да се чекају Турци. Но Младен, може бити жалећи својих воденица по Црној Реци и Брзе Паланке коју је био купио,

одврати га од тога. Потом Младен, као попечитељ војничких дела, у почетку пролећа обиђе сву границу и где нађе да је потребно, погради још нове шанчеве. Срби су знали да ће главна турска сила ударити са три стране, то јест: од Ниша на Делиград, од Босне на Дрину и од Видина на Неготин; тако и они своје војске највише поставе на те три стране. На Делиграду је имао Младен око 10—12 000 људи, кнез Сима Марковић на Дрини опет толико, а Вељко у Крајини око 3 000; Кара-Ђорђе се одреди са 4—5 000 људи да стоји у Јагодини (као у резерви), да би могао дати помоћ где буде најнужније. По осталим је граничним шанчевима било где 1000, где мање, где више људи. Кад се већ види да ће Турци ударити, Кара-Ђорђе разашље прокламације по свим логорима и шанчевима, у којима се особито трудио уверити народ (по обичају првих година) да се сад не војује против цара, него само против јањичара и других којикаких зликоваца који цара не слушају.

Спремивши се Турци сасвим да помогну Наполеону, у почетку месеца јунија ударе на Србе са свом силом, не јавивши им ништа више. На Неготин дође више од 15 000 војске и сам велики везир Рушић-паша, а уз Дунав, на Велико Острво, војничке лађе, колике је год Дунав могао носити. Бошњаци, начинивши на Дрини ћуприју, пређу те опколе Лешницу; а главна турска сила удари на Делиград. Кнез Сима не допусти на Дрини да се туку с Турцима и да избаве Лешницу, као што су војводе наваљивале, него је само премештао шанчеве по Поцерини с једнога места на друго. Кад Турци шанац српски у Лешници (у коме је с неко 800 људи био поцерски војвода Јанко Стоићевић, брат славнога

Милоша Поцерца) поткопају са свију страна, онда се Срби, особито по наговору владике зворничкога, предаду на веру; но Турци их све посаде на коње, па их, као робље, одведу по свој Турској од града до града, да се народ турски слободи и на војску да трчи. Сад се Турци поврате са свом силом на Лозницу; но Петар Молер, који је тада у Лозници заповедао, не хтевши послушати владичино позивање на предају, изиђе с Јадранима доста срећно кроз Турке. Потом Турци, не смејући кроз Китог, ударе низ Дрину и низ Саву на Равањ, где су Срби између Саве и Засавице били начинили шанац. Ту се сад скупи готово сва турска сила на овоме крају с топовима и с кумбарама, а у шанцу је изнајпре био прекодрински војвода Сима Катић, потом дође Милош Обреновић и Стојан Чупић и прота Матија Ненадовић. Турци се кроз земљу тако прикуче к српскоме шанцу да су кукама отимали барјаке и они од Срба и Срби од њих; а уз то су једнако јуришали и сила пута рукама за шанац хватали. Најпосле Срби нису могли ни сести ни лећи, него су једнако уза шанац морали стајати и Турке бити. Кад се већ Србима, после 17 дана, досади, особито од неспавања, а уз то им још нестане џебане, онда се уједанпут одвале од шанца као плот и побегну низа Саву. Потом Турци изиђу у шабачко поље, где се и српска главна војска била прибрала и шанчеве поградила.

Вељко је с обичним својим јунаштвом 15 дана бранио Неготин, а кад њега убије турски топ, онда војска ноћу остави шанчеве и, које преко неке баре, које кроз Турке, побегне преко планине к Поречу, но прости се војници, попла-

Павле Чорђановић: Портрет Хајдук-
-Вељка Петровића

шени од турских топова и кумбара, ни онде не стане, него прсну куд је ко знао. Потом Срби оставе шанчеве у Великом Острву и у Брзој Паланци, турске војске више од пола отиде с великим везиром на Делиград, а остала се с војничким лађама дигне уз Дунав на Кладово; но како дођу под Кладово и опале неколико топова на њ, ондашњи војвода и комендат, Живко Константиновић, са својим момцима и с бећарима побегне ноћу из града и не казавши војницима, који после онде готово сви пропадну. Узевши Турци тако и Кладово, отиду и водом и сувом на Пореч. У Поречу је био војвода Јован Стефановић, јунак гори од Живка Кладовскога, а сад дођу у њега Вељкова браћа и буљубаше с бећарима, и из Нахије Пожаревачке војвода Тома Јовановић. Кара-Ђорђије постави овде главнога старешину Хаџи-Николу Мијаиловића (родом из Сарајева), бившега досад Вељкова бимбашу и управитеља у шанцу на Великом Острву. Он начини мали шанчић на дну Пореча и утврди га великим топовима против турских војничких лађи. Једну ноћ провуку се кроз турске лађе, те извезу нешто војске наред Пореча, између вароши и Хаџи-Николина шанца. Кад то опазе они што су били у правој Поречу, у вароши, они на врат на нос поседају на лађе (а који не уграби лађе или оранице, онај седне на врата или на каку даску) и побегну у Банат, а Хаџи-Никола и кладовски кнез Крачун (којега је највише зато код себе држао да се не би тајно договарао с Рецепом, за којим му је била сестра) остану у оном шанчићу са седамдесет бећара. Сад храбри и поштени Хаџи-Никола, опкољен водом и Турцима, а без хране коју је

сваки дан из вароши добијао, није знао чинити ништа друго, него се на позивање Реџепова преда с бећарима својим на веру; но Реџеп га посече, а бећаре све задржи као робље, само Крачуна пусти, те отиде у Банат. Одатле се потом сва сувоземна војска турска врати наоколо к Делиграду, а она што је на лађама отиде уз Дунав.

На Делиграду је Младен био поградио многе шанчиће око главнога шанца, но кад види да га Турци обилазе, онда остави овде Вујицу с неко 3 000 људи, а он се пред Турцима измакне преко Мораве. Тако Турци од Делиграда дођу десном страном Мораве на Дунав, а потом и лађе им стигну одоздо, те се тако састану ове две војске турске.

За све ово време, док су се тако страшно тукли на све стране, Кара-Ђорђије се, при свему својем преправљању и обрицању, готово није ни жив казао. Само једанпут изиђе у Мачву и у Јадар, пак се опет врати натраг, а онамо остави свог секретара, Јанићија Димитријевића, с момцима; а од његове резерве у Јагодини није било више ни спомена. Кашто су га књигоноше од Делиграда тражиле на Дрини, а с Дрине око Делиграда; а он се у то исто време тајно преправљао да бежи у Немачку. Пошто Турци стигну на Мораву, он дође 19-га септемврија у Београд, па оданде сутрадан ујутру отиде с митрополитом Леонтијем у српски логор на Мораву. Једни говоре да је онде заповедио Вулу Илићу, војводи смедеревскоме, којег је шанац био на самоме утоку Мораве у Дунав, да ноћу побаца топове у Мораву, а војницима да каже нека бе-

жи куд ко зна; али Вуле сам говори да му је свим друкчије казао, то јест: „Држи се ту и чувај док се може, а ако Турци пређу Мораву, ти онда трчи у Смедерево, те варош попали, па се с бећарима и с момцима затвори у град; у Београду ћу ја тако исто уредити да се варош попали и војска у град затвори; а ја идем у Шумадију, па онда Турци нека иду на Врачар, да их видимо шта ће чинити“. — Он се то вече врати с Леонтијем у Београд; ту исту ноћ пређу некакве турске чете преко Мораве, горе више српских шанчева, а он ујутру рано седне у лађу и побегне у Земун. Кад овај глас пукне по Србији, војска се упропасти од страха и од чуда, па одмах прсне куд је ко могао. Турци потом сви пређу преко Мораве, али за три дана нису смели у пуст Београд доћи, јер нису могли веровати да су га Срби тако ласно оставили. Од тога се страшнога гласа разбегне и она српска војска из шабачког поља. Старешине све, осим Милоша Обреновића, које се десе око Саве и око Дунава, пребегну у Срем и у Банат; а које се затекну унутра у земљи, оне или се после Турцима испредају или се хајдучки кроз њих провуку и пребегну крадом за онима првим. Народ прости из оближњих нахија такође пребегне преко Саве и преко Дунава, а они унутра побегну у планине; па се после на позивање турско и ови испредају и они повраћају.

Кад Турци дођу у Београд, они одмах стану од Немаца искати Црнога Ђорђија и остале поглаваре српске, који су били пребегли на њихову страну, претећи: ако им се налепо не предаду да ће они прећи насиљу да их траже. Тако се, као заповедајући и претећи, стану искати

храну и остале потребе. Но док се војска турска искупи у Београду, дође и глас да је Наполеон изгубио битку под Липиском¹, онда Турци одмах одмекну, премда су гдекоје паше још наваљивале да се удари на Немца.

[Милош Обреновић, књаз
Србији... Будим, 1828, стр.
6—42]

¹ Лајпциг [прим. ред.].

ВУК — ХРОНИЧАР УСТАНКА

Још у побуњеној Србији Вук је сновао да прослави устаничке дане: збивања су била и сувише импресивна, творци и носиоци њихови несвакидашњих размера да би човека оставили равнодушним. Стога је пожелео да још тада опише ове „преважне догађаје народа нашега“, распитивао се „којезашто и биљежи“, интересовао се код „Срба и Турака“, како би дознао „прави узрок или квацац ове буне“. По неким подацима, он се са Симом Милутиновићем договарао још у слободном Београду да овековече српску буну: Вук у прози, Сарајлија у стиху.

И тако рећи тек што је стигао у Беч, Вук је написао једну књижицу, неку врсту посланице или новогодишње честитке Карађорђу. Шта је ту изнео, не знамо. Да ли је свео биланс Устанка, да ли је извео анализу узрока који су довели до онако брзог слома, или је у томе „војвода српских описанију“ портретисао неке устаничке старешине? Но било како било, једно је несумњиво: тај незнани нам данас спис историјске је природе. Ако је, према томе, остала Вукова делатност (реформа језика и правописа и скупљање народних умотворина) уследила на подстицај Јернеја Копитара, као хроничар Устанка Вук је сасвим самоникао и самосвојан.

Између овог првог, по свој прилици непубликованог, списка и последње своје штампане историјске књиге *Правителствујушчи совјет сербски* (1860), да не истичемо *Обрану од ружења и куђења* (у којој је, између осталог, и одговор критичару *Правителствујушчег совјета*) — Вук се увек, мање или више, интересовао за историју наших народа, посебно за оба српска устанка (1804. и 1815. г.). Податке о њима бележи, документе прибира, литературу прати (шаље Копитару оцену Вајнгартеновог списка *Ueber Serbien*, тражи Роткирхову историју Србије и обећава рецензију на њу итд., да се задржимо само на раним годинама).

У историји Вук није гледао само документацију времена („А кад нас посленике и очевидне сведоке црна земља покрије, шта ће се онда истинито моћи казати о овој важној епохи народа нашега? Онда ће извори за нашу историју бити туђих списатеља којекак басне и гаталице које се већ и данас за истину продају и држе“); у њој он види и веома значајан васпитни чинилац за развијање народне самосвести („да би се Срби боље упознали између себѐ“, а у једном приказу истиче сугестију да се из историје Јована Рајића извади укратко српска историја „до наших времена“. А то је потребно и препотребно — закључује потом — „зашто би срамота била да српска дјеца знаду историју туђих народа, а о своме народу ништа да не знаду“). Као човек од акције, најзад, Вук је преко описа савремених устаничких догађаја хтео да скрене очи Европе на један народ храбар и даровит, да њену јавност и њену дипломатију придобије за ствар тлачене и мучене раје, која потреса и подрива отоманску империју. Стога и јавно и анонимно (да се не би рекло како Србин Србе хвали) пише

на српском или немачком језику о подвизима побуњених српских сељака, о бесправљу Херцеговаца и Босанаца, о јунаштву Црногораца, које је само европска дипломатија држала још у ропству. Да би прославио своје сународнике, Вук несебично и дарежљиво уступа своју грађу о српској револуцији познатом немачком историчару Леополду Ранкеу (и не само њему!). Овај самоук је важио — с правом примећује Љубомир Стојановић — као „главни референт на Западу за све српске ствари“.

Иако је Вуково животно дело реформаторски рад, иако је славу стекао збиркама наших народних песама, његове интимне склоности умногом су окренуте историографији. Не само што је њоме започео своју књижевну каријеру, не само што је оставио изван број ненадмашних историјских текстова, него нам је остао и дужан неколико списка ове врсте: „Грађу за српску историју нашега времена од почетка године 1804. па до Светоандрејске скупштине 1858“; „Историју нашег народа за владања Карађорђевића“, „око педесет житија различитих наших старешина онога времена“, „различне билеге о историји и обичајима народа нашега, које се не могу све пометати ни у историју ни у рјечник, а врло су знатне и потребне“, затим приказ живота Карађорђа Петровића и Димитрија Давидовића, које је написао Јован Хаџић, итд. Познато је, такође, да је 1828. године Вук молио Васу Поповића да посредује код кнеза како би га поставио за „српског историографа“, а није излишно напоменути да га је деветнаест година потом за то звање предлагао и С. Милутиновић. Но, иако Милош Обреновић није испунио Вукову молбу (не без штете по нашу историографију), иако ни Александру Карађорђевићу доцније није био по ћуди, он је постао и остао први а зацело и најбољи летописац устаничке Србије.

Неки сматрају да је Вук више мемоариста него историчар, да се држи углавном онога што је чуо или видео. Али су управо због тога Вукови историјски текстови и вредни. Да је он остао при сувим фактима, давно би превазиђен и заборављен био. Јер и поред најбоље воље, није он могао обилovati документацијом (та данас је у том погледу и осредњи историчар срећнији). Но Вук нам је оставио више од тога — дивну повест о узвишеним и немирним данима, темељену на фактима а ипак ширу од њих, дао је устанак у сликама. Ми видимо то време у боји и покрету, у свој његовој комплексности: упознајемо нарав сељачких устаника, који и поред ослободилачких идеала не заборављају ни „ратни плен“ (опљачкане котлове, поњаве, и сл.); сазнајемо за њихова ратна лукавства и тактику, за оружја и убојна средства (од вашина до примитивних устаничких „тенкова“ — домузараба); саосећамо са нечувеним мукама српског робља под Турцима надамак равнодушне Европе [„Једнога су човека из Грбица (у Крагујевачкој нахији) везали жива око ражња, па га онако пекли према ватри да каже некакве токе и пиштоље за које се било чуло да су у њега; женама су облачили гаће па су их били по табанима; људима су и женама натицали на главе торбе с пепелом, па су одоздо ударали руком да пепео иде у нос и уста; гдекоје су као разапете потрбушице вешали за ноге и руке, а на леђа су им метали камење“. А ударати коме 100—200 батина, „испребијати му кости секиром или каквим маљем“, одсећи главу или набити живог човека на колац, то је већ постало освештано правило]. Историчар би ишао за фактографским констатацијама, које, познато је, често неопажено промичу поред нас. Вук нам, пак, задржава пажњу сликама, развија у нама низ узгредних асоцијација,

наводи нас на размишљања, буди активни емотивни однос према ономе о чему нам прича. Ми се гнушамо и турских зверстава и свирепости наших људи који, на пример, Ђурчијиног пратиоца кољу на клади а Ђурчију тешко рањена туку кундацима и са још жива свлаче одело; с бесом пратимо ужасне призоре кад мајке с одојчадима скачу у реку испред похотљивих Арнаута налазећи гроб у њеним таласима заједно с гониоцима. Безбројни су овакви примери у Вуковим историјским текстовима испричаним епски мирно и широко, пластично и уздржано, са знатним потенцијалом скривене емоције.

Друга одлика Вука историографа, по значају свакако и прва, била би његово фанатично истинољубље. „Трудио сам се колико је више било могуће — каже он у једном писму — да истину изнађем и против ње ништа да не кажем.“ Каткад је, можда, и прећутао истину (у сенци једног деспота у Крагујевцу, још више под Метерниховим апсолутизмом у Бечу, тешко је било, уосталом, рећи све до краја), али обмањивао није никад. Премда се „из родољубиве ревности“ трудио да скупи и од заборавачува устаничке догађаје, премда му је у томе главно и једино „намјерење било корист и слава народа нашега“, Вук пише толико непристрасно, на махове као да није Србин. Без устручавања износи неприличне поступке устаника, који скрнавe велики, ослободилачки покрет. Читалац, на пример, не може а да не осуди вероломство Арсенија Ломе на Руднику или „вожда“ Карађорђа на Сјеници, који Турке на веру предате убијају на подао начин, из заседе. С друге стране, мора да се диви Турчину Серчесми. Он је М. Обреновића допратио из турског логора до Дрине рекавши му: „Овде сам те узео на моју веру и ево сам те опет овде довео. Досад смо били пријатељи, а одсад, ако ми паднеш шака,

знам шта ћу с тобом чинити; ако ли ти паднем шака, чини са мном шта ти драго. Унапредак више не веруј никоме; ако би сам те и ја на веру звао, не иди ми.“

Вук истиче дивне примере устаничког самопрегора (поменимо само смрт Стевана Синђелића или, доцније, Танаска Рајића!), али, такође без имало устезања, износи и наличје буне. Нису је сви Срби радо прихватили: било је и противника (особито „старци и кметови“), па их је ваљало лукавством нагонити оставивши им у дворишту мртвог Турчина; неки су бежали преко Саве да не би ишли у војску, те је било ушло у обичај да се сличнима подвикује „у Руму!“, а не мали број је од страха служио Турцима као ухода. Сетимо се, најзад, с колико осећања за стварност Вук слика поустаничке страхоте: у грчу за биолошки опстанак, народ одаје Турцима своје доскорашње предводнике, те су се они више бојали свога „народа него Турака“.

Укратко речено, Вук је с одговорношћу историчара и даровитошћу уметника обликовао једну бурну, револуционарну епоху. Веродостојност очевица и учесника, трезвено поимање суштине, визуелно перципирање и транспоновање, објективизам приповедања, прекрасан језик, богат речник — то су особине Вукових историјских текстова, који у исто време представљају и мајдан чињеница о једном немирном времену и прворазредну лектуру.

РЕЧ НА КРАЈУ

Текст ове књижице сачињавају три Вукова списа: *Прва година српскога војевања на даије* (Даница за 1828, стр. 136—221), *Друга година српскога војевања на даије* (Даница за 1834, стр. 25—54) и уводни део књиге *Милош Обреновић* (Будим, 1828, стр. 6—42). Како се поменути списи прикладно допуњавају и хронолошки настављају, у овом склопу делују као нова и заокружена целина (уз незнатна скраћења другог и трећег дела).

Имајући у виду природу и намену овог издања, редактор је, у најнужнијој мери, разуме се, осавременио правопис текста; уз то је извукао и наслове пододељака, којих у изворнику није било.

САДРЖАЈ

Увод	5
Прва година српскога војевања на дахије	
Уочи буне	7
Устанак	20
Бој на Чокешини	36
Међусобне кавге	43
Друга година српскога војевања на дахије	
Друга година устанка	62
Бој на Иванковцу	70
Устаничка скупштина	76
Уводни део из књиге <i>Милош Обреновић</i>	
Освојење Београда	79
Делиград	85
Слом	94
Поговор	
Вук — хроничар устанка	107
Реч на крају	113

Издавач
ИСТОРИЈСКИ
МУЗЕЈ СРБИЈЕ
Немањина 24
Београд

★

Графичка опрема
ДУШАН ПАПАДОПОЛОС

★

Штампа
Графичко предузеће „Култура“
ООУР „Штампарија Култура“
Београд, Македонска 4

Штампано у 3.000 примерака